

SJEĆANJE NA VIŠKI BOJ: PROSLAVE, SPOMENICI, NARACIJE

KREŠIMIR BERMANEC

10410 Velika Gorica, Zvonimirova 11

MARIO KATIĆ

10370 Dugo Selo, Augusta Cesarca 31a

TOMISLAV OROZ

43000 Bjelovar, Ante Starčevića 4

NEVENA ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK 355.49

(497.5-3 Dalmacija)"1866"

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prihvaćeno: 1. 11. 2007.

Cilj rada je rasvijetliti društveno sjećanje na višku pomorsku bitku iz 1866. godine, odnosno stavove udruga i pojedinaca prema tom povijesnom zbivanju koji se konstruiraju i mijenjaju ovisno o aktualnom društvenom i političkom kontekstu. Pogledi na Viški boj prate se u dijakronijskom presjeku, s naglaskom na suvremene naracije, i to kroz tri prizme: opisivanjem proslava, praćenjem ponašanja oko spomenika "Viški lav" te analizom povijesnih prikaza bitke. Postavlja se i pitanje koliku ulogu sjećanje na Viški boj igra u samoidentifikaciji lokalnoga stanovništva danas.

Ključne riječi: Viški boj, društveno sjećanje, spomenik, proslava

PLOVIDBA DO SJEĆANJA

Priča o otočkom obilježavanju sto četrdesete obljetnice Viškoga boja za nas je započela na jednom brodu. No, ovoga puta u višku luku nisu uplovljavali drveni jedrenjaci, poput onih austrijskih koji su upravo pred

Visom, pod vodstvom kontraadmirala Wilhelma von Tegetthoffa, odnijeli svoju zadnju veliku pobjedu na Jadranu, zabijanjem borbenog kljuna *rostre* u talijanski admiralski brod "Re D'Italia". Nije riječ ni o oklopljenim razaračima, nalik na brodove koji su polovicom 19. stoljeća slovili, na ponos svojih britanskih proizvođača, kao nepotopivi¹, a na kakvima je ipak te 1866. godine talijanska mornarica, predvođena admiralom Carlom Pellioneom di Persanom, doživjela težak poraz.²

Nas je, pak, toga srpanjskog dana 2006. godine do mjesta sjećanja na jedan povijesni događaj dovezao robustan i trom "Jadrolinijin" trajekt na redovitoj liniji iz Splita. Viška je luka posebno oživjela pri pristajanju kasnijega trajekta, čija je paluba bila jednako ispunjena turistima, pretežito stranim, željnim sredozemnog sunca. Tim su trajektom, kako su nas obavijestili organizatori proslave, članovi Hrvatsko-austrijskoga kulturnog foruma, u Vis trebali pristići i predstavnici austrijskoga Crnog križa (službenoga naziva

¹ Prema transkriptu predavanja Stanka Piplovića, održanog 19. srpnja 2006. godine.

² Bitka kod Visa zapisana je "zlatnim slovima" u historiografiji Austro-Ugarske Monarhije, u čijem je sastavu, sve do njezina raspada 1918., bila i Hrvatska. Ta je pomorska bitka iz 1866. godine zapravo samo jedna od epizoda u ratu koji je započeo i završio iste te godine, između Pruske i Italije na jednoj i Austro-Ugarske na drugoj strani. Kada su uvidjeli da na kopnu nisu dorasli austrijskim snagama (poraz kod Custoze), Talijani su se okrenuli drugome bojnopolju na kojem su se, zbog posjedovanja oklopnih brodova na parni pogon s izoliranim cijevima u topovima, smatrali superiornijima – moru. Odlučujuća bitka na moru između dviju flota dogodila se u Viškom kanalu 20. srpnja 1866. Međutim, borba za otok Vis počinje dva dana ranije, tako da svečanosti vezane uz obljetnice Viške bitke u pravilu traju tri dana. Sukob dviju flota trajao je nekoliko sati, a ključni moment bitke dogodio se u trenutku Persanova prijelaza s broda "Re d'Italia" na novi i moderniji "Affondatore". Taj prijelaz koji je trajao petnaestak minuta unio je dodatan nered u talijansku flotu, koja se pritom razdvojila u dva dijela te omogućila Tegetthoffu upad u središte talijanske formacije i potapanje "Re d'Italie". Talijanski kapetani, misleći da im je admiral potonuo i ne obraćajući pažnju na signale koje im je Persano upućivao s "Affondatore", počeli su se boriti svaki zasebno, što je okončalo Tegetthoffovim trijumfom. Iako ova bitka predstavlja veliku pobjedu austro-ugarske mornarice, ona u konačnici nije utjecala na ishod rata, u kojem je Austro-Ugarska doživjela poraz te se morala odreći Venecije u korist Italije i odustati od mišljenja u pitanje ujedinjenja njemačkih zemalja. Ipak, bitna je posljedica ove bitke sprečavanje talijanske dominacije na istočnoj obali Jadrana (usp. Mardešić 1966:21–56; Profaca, Kuprešanin 2006:80–85; prema transkriptu predavanja prof. Stanka Piplovića, održanog 19. srpnja 2006.).

Österreichisches Schwarzes Kreuz / Kriegsgräberfürsorge), udruge čija je zadaća održavanje posljednjih počivališta izginulih austrijskih vojnika u domovini, ali i u inozemstvu, u regijama koje su bile sastavnim dijelom Austro-Ugarske Monarhije.³ Na obali su grandiozni izlazak uredno poredanih i vojnički dotjeranih postrojbi, koje su se na Vis uputile s nakanom da odaju počast austrijskim mornarima poginulim u Viškom boju, s nestrpljenjem iščekivali viški gradonačelnik, limena glazba, izvodeći austrijske koračnice, te trojica istraživača. U mnoštvu putnika uspjeli smo razaznati svega jednoga odjevenog u svečanu tamnomodru uniformu sa zlatnim pleterom na rukavima i opremljenoga ulaštenom sabljom. Pogledom smo pretraživali i najmanje vidljive dijelove palube u potrazi za ostatkom trupe. Potraga se činila uzaludnom, a naša pomalo prevelika očekivanja kao da su razbijena u buci broskog motora i gradske limene glazbe. S nama je to ceremonijalno iskrcavanje, barem smo tako pretpostavili, očekivala i grupica ležerno odjevenih vremešnijih austrijskih turista, izgledom u mnogome odgovarajući našem stereotipnom viđenju opreme stranih posjetitelja jadranskih destinacija. Tek kad je i posljednji putnik napustio "Jadrolinijin" trajekt, jedan od tih austrijskih turista razriješio je našu nedoumicu: oboružan turističkim vodičem, fotoaparatom i sunčanim naočalama, predstavio se kao pripadnik Crnoga križa.

No 19. srpnja, sutradan ujutro, predstavnici Crnog križa usvojili su bitno drukčiji, predstavljajući identitet. Fotoaparate su zamijenile sablje i puške, raznobojne šilt-kape zamijenili su šeširi širokoga oboda ukrašeni sjajnim crnim perjem, a uobičajene turističke rekvizite bojni stijeg kao i austrijske i hrvatske državne zastave u rukama predvodnika postrojbi. Uz izgled, i način je ponašanja bio potpuno prilagođen komemorativnom tonu proslave: čavrljanje i zbijanje šala koji su pratili iskrcavanje na otok istisnuli su dostojanstven mûk, uspravljeno držanje, odmjereno kretanje i smrtno ozbiljan izraz lica. Uz zvuke bubnja, podizanje zastave Crnog križa na uzvisini pored hotela "Isse" označilo je vrijeme određeno za prisjećanje na poginule sunarodnjake i za evociranje predodžbi o slavnoj prošlosti. Kako su nam ukazivali njihovo trofejno oružje i oprema, kakvi se rijetko viđaju izvan muzejskih zbirki, ta se komemoracija donekle mogla shvatiti i kao vrijeme *odigravanja* te iste

³ <http://www.osk.at/>, zadnji put pregledano 6. svibnja 2007.

prošlosti, sagledane kroz prizmu aktualnoga političkog trenutka i uprizorene na suvremenoj pozornici (Connerton 2004:78).

Predstavnici austrijskih povijesnih regimenti i Hrvatske ratne mornarice pri postrojavanju ispred Hotela "Issa"; fotografirao Tomislav Oroz 19. srpnja 2006. godine.

U svečanom maršu prema mjesnom groblju Prirovo članovima Crnoga križa pridružili su se članovi austrijskih povijesnih regimenti (*Traditionsregimenter*), predstavnici Vojne kancelarije za povijesne regimente, građanske i domobranske trupe s prostora nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije te pripadnici Hrvatske ratne mornarice. Za njima su u ritmu koračnica stupali civili zaduženi za nošenje vijenaca, izrađenih u bojama austrijske i hrvatske zastave te s motivima šahovnice, u koje su bile zataknete poruke namijenjene palima u Viškome boju. Začelje povorke činile su obitelji pripadnika Crnoga križa i nešto mještana.

Prirovo je u trenu preplavljeno vojnim uniformama i odijelima za najsvčanije prilike, dok su okolni spomenici preobraženi u gledališta s kojih su promatrači mogli motriti protokolom striktno određene postupke na groblju. Postolje prekriveno dugačkim plavim platnom postalo je središtem vojnih i političkih ritualnih izvedbi: tu su položeni vijenci i upaljene svijeće za one izginule na pobjedničkoj strani; tu su izmoljene molitve na njemačkom i hrvatskom jeziku; pred njim su ministar obrane Republike Hrvatske Berislav Rončević i viški gradonačelnik Ante Acalinović istaknuli hrabrost i domoljublje hrvatskih mornara kroz povijest.⁴ Tom su se liku na postolju pri proslavi svi govornici obraćali naracijama o junačkoj borbi, neprežaljenim žrtvama i čudesnoj pobjedi. No, ta prošlost nije tu bila prošlosti radi: analogijama s današnjom situacijom potvrđivale su se neke od temeljnih nacionalnih vrijednosti – nepokolebljiv hrvatski duh, ljubav prema domovini, ali i dioništvo u europskoj tradiciji, aktivno sudioništvo u *znanstvenim, vojnim i političkim promjenama u okvirima toga vremena*.⁵ "Iz te se povijesti trebalo naučiti nešto za budućnost", da parafraziramo govor viškoga župnika na gradskom groblju Prirovu.

Uz tri počasna hica i uz pljesak svih prisutnih, ispod plave tkanine glavu je pomolio "Viški lav", replika spomenika koji su Talijani s toga istog groblja odnijeli kao plijen Prvoga svjetskog rata na drugu stranu Jadrana gdje pobuđuje neke drukčije ritualizirane postupke. Uskoro nakon toga, jednako brzo kao što su ga i ispunili službenom retorikom o Viškom boju, službene delegacije, vojne postrojbe i znatiželjnici napustili su groblje na osami. Bez tjelesnog ponašanja sudionika koje bi ga preobrazilo u mjesto sjećanja, posredstvom kojeg se prenose i održavaju slike prošlosti (usp. Connerton 2004:60; Nora 1996), kip se pred našim očima ponovno prometnuo u "lava koji spava"⁶ u sjeni borovine Prirova. A sljedećeg dana je spomenik, i čitav Vis, zavila gusta magla, kakvu ne pamte ni stariji Višani. Upravo takva je

⁴ www.morh.hr/vijesti_main.asp?id=819, zadnje gledano 6. svibnja 2007.; prema transkriptu govora Ante Acalinovića, gradonačelnika grada Visa, održanog 19. srpnja 2006.

⁵ www.morh.hr/vijesti_main.asp?id=819, zadnje gledano 6. svibnja 2007.

⁶ "Lav koji spava" izraz je koji se često koristio u govorima održanim tijekom brojnih obilježavanja obljetnica Viškog boja (usp. Kuničić 1996:167, 176, 216).

magla, prema lokalnoj predaji, ali i povijesnim prikazima, ovaj kraj prekrila i prije 140 godina i tako pripomogla habsburškoj mornarici u ostvarivanju velebne pobjede.

ISTRAŽIVANJE DRUŠTVENOG SJEĆANJA

Kulturne prakse vezane uz proslavu Viškoga boja 2006. godine pažljivo su promatrala trojica istraživača, studenata etnologije i povijesti. Na Vis su pristigli s nakanom da prate različite izraze društvenoga sjećanja vezanoga uz pomorsku bitku iz 1866. No kako je moguće sabirati fragmente sjećanja na povijesnu epizodu koja je zaključena prije čitavih stotinu i četrdeset godina? "Društveno pamćenje, koje je potrebno razlikovati od povijesne rekonstrukcije", tumači Paul Connerton, pojedinci zadobivaju bez obzira na to jesu li imali stvarni doticaj s prošlošću koje se "sjećaju", upravo stoga što je ono stav prema prošlosti koji se ostvaruje u sadašnjosti (2004:21). Na sličan način odnos društvenog sjećanja i sudionništva u povijesnom događanju problematizira i francuski sociolog Maurice Halbwachs, jedan od začetnika koncepta društvenog sjećanja. Halbwachs, naime, iznosi podjelu na autobiografsko i povijesno sjećanje (1992:23–24). Dok autobiografsko definira kao sjećanje na događanja koja smo osobno doživjeli u prošlosti, povijesno je pamćenje percepcija prošlosti kakva se prenosi pisanim izvorima, usmenom predajom, ali i različitim inscenacijama povijesti, komemoracijama, festivalima i sl. Prošlost koje se prisjećamo u jednom od tih dvaju slučajeva ne možemo tretirati kao okamenjenu, statičnu pojavnost. Ona je u pravilu subjektivna, ovisi o percepcijama svakog pojedinca, i dinamična jer je rezultat stalnih pregovora i prilagodbe naše slike prošlosti suvremenom trenutku. Društvenom sjećanju na Viški boj ne pristupamo, dakle, kao odrazu objektivne prošlosti, već prošlosti kakvom je vidimo danas.

Društvenom sjećanju također ne treba prilaziti kao apstrakciji, kao kolektivnom nesvjesnom koje povremeno izbija pri refleksijama članova zajednice. Pitanje koje se pritom nametnulo bilo je: na koji način opažati kakve interpretacije Viški boj doživljava danas i u čemu se ta percepcija "slavne prošlosti" razlikuje od naracija koje su se o ovom zbivanju konstruirale u prethodnim povijesnim razdobljima. Drugim riječima, kako i gdje pratiti manifestacije društvenoga sjećanja? U traženju odgovora na ovaj problem poslužile su teorijske postavke francuskog povjesničara Pierrea Nore. Autor

govori o lociranju društvenoga pamćenja u konkretnu pojavnost, uvodeći pojam mjesta sjećanja (*lieux de mémoire*). Za Noru mjesto u ovom smislu nije samo lokalitet, već sve ono "gdje se društveno sjećanje utjelovljuje i pohranjuje. (...) Mjesto sjećanja je bilo koja značenjska pojavnost, materijalna ili nematerijalna po prirodi, koja je ljudskom voljom ili učinkom vremena postala simboličkom sastavnicom nasljeđa koju zajednica koristi pri svojoj identifikaciji, odnosno element društvenog sjećanja u nekoj zajednici." (prevela N. Š. A.; Nora 1996:XVII) Tim pojmom obuhvaća vrlo raznovrsne sastavnice: mjesta poput arhiva, muzeja, crkava, grobalja, memorijalnih prostora; prakse kao što su komemoracije, proslave; objekte poput spomenika, rukopisa, grbova itd.

U tom su smislu i trojica istraživača odlučila društveno sjećanje na Viški boj analizirati iz tri perspektive, usmjeravajući se na tri različita mjesta sjećanja. Jedan je istraživač, Krešimir Bermanec, sjećanju pristupio praćenjem proslava Viškoga boja, posebice komemoracija za poginule vezanih uz obljetnice bitke. Pritom polazi od vlastitog istraživačkog materijala prikupljenog tijekom suvremenog obilježavanja 2006. godine, ali daje i povijesni prikaz prethodnih proslava, počevši od slavlja organiziranog neposredno nakon bitke do danas.

Drugi se istraživač, Tomislav Oroz, fokusirao na spomenik "Viški lav". No, u središtu analize nisu njegova fizička obilježja, već način na koji spomeniku pristupaju različiti njegovi "korisnici", u prvom redu sudionici proslave. Pritom u dijakronijskom presjeku prati retoriku kakvu spomenik potiče, ali veći naglasak stavlja na pokrete, postupke i ponašanja kojima se tijekom komemoracija stilistički oživljavaju i izvode slike o prošlosti (Connerton 2004:107). U takve prakse uključuje različite tjelesne načine odnošenja prema Lavu, kako iskazivanje počasti (postrojavanje postrojbi pred njim i iskazivanje vojnih počasti, postavljanje vijenaca, obraćanje spomeniku), tako i postupke kojima se izražava bitno drukčiji vrijednosni sud o prošlosti koju on utjelovljuje: uklanjanje spomenika, njegovo "zatvaranje iza talijanskih rešetaka".

Načinom na koji se predodžbe o Viškom boju stalno nanovo definiraju i neprestano preispituju unutar aktualnoga društvenoga i političkog konteksta detaljnije se bavi Mario Katić. Ovaj istraživač Viškome boju pristupa kroz prizmu raznovrsnih pisanih izvora: analizom novinskih članaka, kako onih koji su obilazili Europom neposredno nakon bitke, tako i onih suvremenih,

koji su izvještavali s njezine 140. obljetnice, zatim povijesnih prikaza tog zbivanja od konca 19. stoljeća do danas te književnog stvaralaštva, posebice hrvatskog pjesništva u kojemu Viški boj figurira kao često korišten motiv. Ovim izvorima pristupa kao vektorima sjećanja, kao posrednicima kojima se u javnosti širi, ali ujedno i konstruira, trenutačno društveno prihvatljiva slika vlastite povijesti (usp. Wood 1999).⁷

Konačno, svi se autori dotiču pitanja: za koga se ustvari ova zbivanja održavaju i koji je razlog pretežite nemobiliziranosti lokalnoga stanovništva, Višana, takvim proslavama. Pritom se, budući da je jasno uočljiva diskrepancija između onoga što ljudi načelno smatraju svojim nasljeđem s jedne strane te njihovih individualnih iskustava i ophođenja prema materijalizacijama te iste prošlosti s druge, naročito korisnim pokazuje pristup kulturi kao "lociranoj praksi" – temeljenoj na onome što ljudi rade u konkretnim situacijama, a ne kao tekstu (Frykman i Gilje 2003:15–16).

Uz praćenje same izvedbe obljetnice Viškoga boja 2006. godine te intervjuje obavljene sa sudionicima proslave, ali i s onim mještanima koji se u nju nisu uključili, istraživanje je temeljeno i na arhivskom gradivu.⁸

PROSLAVE VIŠKOGA BOJA

Prva proslava povezana s Viškim bojem zbila se neposredno nakon same bitke, pri uplovljavanju austro-ugarske mornarice u višku luku. Toga

⁷ Pojam "vektori sjećanja" uveo je 1991. Henri Rousso, francuski povjesničar i stručnjak za 20. stoljeće, kako bi analizirao načine prenošenja društvenoga sjećanja. Dalje je taj termin razradila Nancy Wood, predavačica na Medijskim i Europskim studijima na Sveučilištu u Sussexu. Ova autorica u vektore sjećanja, primjerice, ubraja historiografiju, suđenja za ratne zločine, različite medijske izvještaje, romane, filmove itd.

⁸ Pri istraživanju korišteni su podaci i gradivo prikupljeno u više ustanova i posredstvom različitih pojedinaca, na čemu im ovim putem zahvaljujemo. To su: dr. sc. Stanko Piplović, povjesničar umjetnosti, zatim Nataša Mataušić iz Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu, talijanski vojni povjesničar Achille Rastelli, putopisac Alessandro Marzo Magno, Zvonimir Freivogel, suradnik niza renomiranih mornaričkih godišnjaka, koji se također bavi vojnom poviješću i mnogi drugi. Prepiska s navedenim stručnjacima i kopije arhivskih izvora nalaze se u Arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu. Ovim putem zahvaljujemo svima navedenima za svu pomoć i savjete koje su nam pružili.

21. srpnja 1866. godine nije bilo unaprijed određenih protokola: *Sa svih brodova skrcavaju se u četiri sahatu po podne časnici i vojnici, a sa amiraljice Tegetthoff s pratnjom. (...) Nema duše u Visu, koja ne leti put poluotočiča.* (Kuničić 1996:110) Premda je iskazivanje radosti zbog grandiozne pobjede i tuge zbog žrtava palih u boju bilo u velikoj mjeri spontano, proslava je svakako odražavala i postojeću političku strukturu moći: slavlju se priključilo *mного odličnih lica ... iz čitave pokrajine* (ibid.). Predstavnici brojnih dalmatinskih općina upućivali su telegrafske čestitke Višanima i mornarici, a Tegetthoff je primio i brzopuz od cara s obaviješću o unapređenju na najviši mornarički položaj.

Sprovod poginulim mornarima, popraćen topovskom paljbom i zvonjavom crkvenih zvona, u kojem je sudjelovalo *tisuću i tisuću vojnika*, predstavljao je središnje zbivanje toga dana. Lijesovi su bili prekriveni kraljevskom zastavom i *miomirisnim viškim lovorom*. Nakon mise zadušnice, *uputi se povorka put grobišta. Dragocjene škrinje nose vojnici; a oko svake su časnici. Sedam glazba zaplače; sva zvona po crkvama* (u Visu ih ima četiri, op. a.) *zabrecaše; sa dvadeset i sedam brodova zagrmiše topovi, da dadu posljednji pozdrav djeci svojoj.* (ibid.) Pali junaci pokopani su u parku samostana Sv. Jeronima na Prirovu, koje je kasnije postalo gradskim grobljem. Slična su se *pučka slavlja* odvijala *po čitavoj Dalmaciji* (ibid.:100), ali je viško svojim sadržajem i obujmom bilo, dakako, najistaknutije. Tom su proslavom i pokapanjem poginulih, kao i podizanjem spomenika "Viški lav" godinu dana kasnije, u taj topos upisani sadržaji kojima je on konstruiran kao mjesto sjećanja na slavni Viški boj, koji kao takav funkcionira i do danas, uz neizbježne značenjske mijene i vremenski diskontinuitet.

Prvo organiziranije, u izvorima zabilježeno, iskazivanje počasti žrtvama Viškoga boja vezano je uz posjet Franje Josipa Visu 12. svibnja 1875. godine. Premda naglasak nije bio na obilježavanju boja iz 1866., već na obilasku jedne od kraljevina Monarhije, brojnim se postupcima evocirala ta povijesna bitka. Održana je žalobna misa za poginule, a sam je austrijski car na "Viškoga lava" položio vijenac od čempresa i lovora te s natpisa na spomeniku naglas iščitao imena stradalih austrijskih mornara. (ibid.:174) Slična kulturna praksa karakterizirala je posjet Franje Ferdinanda otoku u travnju 1899. godine, pri čemu je austrijski prestolonasljednik okitio spomenik lovorovim vijencem (ibid.:175). No, prva je službena proslava obljetnice Viškoga boja organizirana dvadeset godina nakon same bitke.

Na noge se omladino,
Da častimo palu braću,
Na grob vijence položimo,
Podajmo im harnu plaću:
iz srdaca živim plam,
kog uzplamti hladni kam.
(...)
Junaci su odtjerali
Dušmanina zrnjem vrelim,
Divni izgled nama dali,
Kako slavom, kako djelim
Da hrabrimo mili dom
Hrabrim srcem, dušom svom.
(Slavić 1997:29)

Ovako je Šime Slavić, učitelj iz Komiže, u pjesmi *Padšim srpnja 18–19–20 godine 1866.*, koja je kao plakat izlagana po cijelom otoku, nastojao potaknuti svoje suotočane da se uključe u proslavu 1886. godine. U ovom radu pjesnik upućuje i na pojedine sastavnice koje bi, po njegovu mišljenju, takva proslava trebala uključivati: slavlje, pjesma, čašćenje junaka Viškoga boja polaganjem vijenaca na njihov grob, obilazak spomenika posvećenoga toj povijesnoj epizodi itd.

Dvadesetogodišnjicu boja karakterizirale su brojne ceremonije vezane uz Viški boj u srcu Monarhije, u Beču: tamo je otkriven ogromni mramorni spomenik Tegetthoffu, koji je u međuvremenu umro, 1871. godine. Velika je svečanost bila planirana i na Visu: Višani su, na čelu s općinskim namjesništvom, odlučili svečano obilježiti uspomenu na svoje junake. No, predviđanja se nisu ispunila: nijedan se vojni brod nije priključio odavanju počasti pri proslavi.⁹ Nije bilo plotuna ni mornara, ali se na svečanosti pojavio *parobrodic imenom "Iniziatore", ispunjen do posljednjeg mjesta rodoljubima i rodoljupkinjama iz Zlarina, Šepurina, Prvić-Luke, Lišana, Bribira, Šibenika, Benkovca i mnogih drugih mjesta srednje Dalmacije* (Kuničić 1996:179). Nije bilo silnih brodova, Višani su obnovili uspomenu

⁹ Izvori upućuju samo na očekivanja Višana, ali ne i na to je li dolazak brodova uopće bio dogovoren.

na bitku, u broju skromno, ali, kako navodi Kuničić, u srcima veličanstveno (ibid.). Održana je misa zadušnica, a zatim je na groblju položen lovorov vijenac. Proslavu su pratile i naracije kojima se zazivala, ali i konstruirala, hrvatska slavna prošlost. Tog su dana neki gosti, zlarinski učitelji Lukačević i Iljić i drug Ivanković, održali prigodne govore pred Lavom, a tijekom gozbe koju su Višani pripravili za svoje goste slične su se poruke odašiljale i mnogobrojnim zdravicama:

Sred općeg veselja bilo je mnoštvo svakovrsnih napitnica krasnih: slavnim junacima, rodoljubnim putnicima, zlarinskom načelniku, Hrvatskoj, pa poslije skoro svakoj pojedinoj osobi (ibid. 181).

Sljedeće odavanje počasti poginulima u ovoj pomorskoj bitki ponovno nije bilo vezano uz obljetnicu boja, već uz obnovu viškog groblja 1889. godine., kada je izgrađena i nova kosturnica za poginule u boju. Tim je povodom 27. i 28. lipnja Vis posjetilo sedam brodova ratne mornarice, čiji su mornari sudjelovali u svečanom prijenosu *slavnih ostataka* na tu novu lokaciju (ibid. 184). Evociranje slavne austro-ugarske pobjede i zajedništva svih naroda Monarhije koji su joj pridonijeli zbilo se također 23. lipnja 1891. godine, kada je otok posjetio nadvojvoda Albrecht. Tom prigodom *vas Vis bijaše zastavama i sagovima okičen*, a njegov je dolazak bio popraćen ispaljivanjem počasnih plotuna s brodova ratne mornarice (Kuničić 1896:189). Višanima je taj posjet poslužio kao svojevrsna generalna proba za dvadeset i petu, pomno pripremanu obljetnicu, Viškoga boja.

Sutra hrvatski narod slavi svoje junaštvo na moru. Sutra se navršiva 25 godina, da je na pučini Jadranskog mora izpod Visa top zatutnjio. Tutanj, što je tada kroz naše gore, prodole odjekivao, odjekiva danas kroz vapaje klicaje naših srdaca, dan je našeg junaštva, naše pobide, naše slave. – Viška majko, stupi sutra na grobište; te ono misto, gdje umrli junaci počivaju u ime majke Hrvatske oblij vrućim poljubicima, natopi vrilim suzama... A ti hrvatski pomorče, kada prodješ ispod Visa, spusti zastavu sa vrha broda, skini kapu i Bogu se pomoli...(Pučki list 1891:1).

Tako je glasio poziv upućen 17. srpnja putem *Pučkoga lista* svima koji su se sudjelovanjem u viškoj proslavi željeli prisjetiti hrvatske "dične" prošlosti. Već je iz njega očito da se težište pomiče s glorificiranja cara i Tegethoffa na veličanje hrvatske uloge u čitavom sukobu. Takvo iskazivanje nacionalnih

osjećaja, prema tumačenju povjesničara Johna Gillisa sa Sveučilišta Rutgers u New Jerseyu, karakteristično je za razdoblje do Prvoga svjetskog rata, za tzv. nacionalnu fazu u obilježavanju komemorativnih svečanosti pri kojoj se proklamira jednaka zaslužnost svih sudionika, na primjer, kroz odavanje počasti spomenika neznanim junacima (Gillis 1994:11).

Općinska upraviteljstva Komiže i Visa naumila su ovu proslavu upriličiti dostojnije nego pet godina ranije, kićenjem otoka zastavama, posebice trobojnicama, i slavolucima, pozivanjem hrvatskoga biskupa Careva da obavi crkvene obrede i sl. (Kuničić 1896:189). Već početkom srpnja izdale su proglase upućene građanima Visa i Komiže s instrukcijama kako se valja pripremiti za proslavu:

Obucite pirnu odjeću; okitite kuće i stanove, brodove i kule zastavama, sagovima i cvijećem viškim onako, kako što je pobjeda 20. srpnja 1866. okitila ime naše. Domaćim ružama pospite kosti junaka, koji su umrli za vas! One kosti, koje će uzigrati, jer ondje počivaju za domovinu milu. (...) U večer toga svečanoga dana rasvijetlite palače i kolibe svoje, neka plamte kako srca vaša u svetoj uspomeni. (ibid.:193)

Podaci vezani uz ovu obljetnicu ukazuju na zajedništvo općina Komiže i Visa pri obilježavanju ove svečanosti:¹⁰ prvi je dan proslave organiziran u Komiži, a druga dva u Visu. Obje su općine također odlučile zajednički prikupiti novac za izradu srebrnog lovor-vijenca koji bi se u svečanim prigodama stavljao na glavu "Viškoga lava". Tom su prigodom viška i komiška općina razradile bogat trodnevni program, od 18. do 20. srpnja, što je trebalo poslužiti kao analogija s trajanjem bitke za otok dvadeset i pet godina ranije.

Ceremonijalni je ton zbivanja određen brojnim slavljeničkim rekvizitima i scenografijom: zelenilom; posebnom rasvjetom, pri čemu je Prirovo *pokriveno bengaličnim krasnim vatrama*, okolni brežuljci *pretvoreni su u vulkane*; natpisima *Slava mornarici!*, *Pokoj poginulim junacima!* i sl.; zvonjavom zvona, plotunima s brodova i tvrđava, pratnjom gradske glazbe,

¹⁰ Takvo je zajedništvo izostalo na suvremenoj proslavi 2006. Sva su događanja pri obilježavanju 140. obljetnice Viške bitke bila locirana u gradu Visu, izuzev polaganja vijenaca na moru.

čitanjem opisa Viškoga boja, izvođenjem pjesama o boju, poput one pučkoga pjesnika A. Radišića-*Pismora* (Radišić 1891: 42–43).

Svečanost je predstavljala kombinaciju ozbiljnih i zabavnih sadržaja. Uz mise zadušnice i polaganje vijenaca te prigodne govore, organizirana su i različita sportska nadmetanja: utrka brodicama na vesla, gimnastičke igre i sl. (ibid.: 194–201). U svečanostima se Višanima i Komižanima pridružilo mnogo ljudi iz *cijele Dalmacije*, odličnika, političara (na primjer, pjesnik Buzolić, zastupnik u Dalmatinskom saboru), zatim mornarički veterani iz cijele Monarhije te uglednici iz *inostranih država* (u izvorima se ne navode precizniji podaci tko su i odakle su ti predstavnici; ibid.: 199). Svi su oni sudjelovali u ključnom segmentu proslave, procesiji od nadžupničke crkve do groblja, u kojoj su važnu ulogu imali i predstavnici različitih institucija i udruženja: društva "Viški skup", viške muške i ženske škole, viških činovnika, financijalne straže, žandarmerije itd.¹¹ O izvedbi 25. obljetnice boja na Visu Kuničić, kao insajder i sudionik same proslave, zaključuje: *ispala je, da nije mogla bolje* (ibid.: 194). Ova je godišnjica posebno svečano obilježena i drugdje, u brojnim dalmatinskim mjestima, pogotovo po otocima i u Splitu te u Puli. Također, austrijski veterani koji nisu uspjeli doći na Vis komemoraciju su održali u Beču.

Trideseta obljetnica bila je svakako skromnija od dvadeset i pete, no vjerojatno joj je programom bila slična, s time da su svečanosti bile locirane isključivo u gradu Visu. Tim je povodom viška općina objavila knjigu Petra Kuničića, pučkog učitelja i putopisca, pod naslovom *Viški boj* (Kuničić 1996), koja predstavlja prvi sustavni rad o toj temi u domaćoj literaturi.

Spomen na ovu bitku, dakle, službeno se obilježavao do propasti Austro-Ugarske Monarhije. U vrijeme monarhističke Jugoslavije, prema kazivanjima i dostupnim izvorima, prekinuto je održavanje ovakvih proslava obilježavanja Viškog boja. *Onda nit je bilo volje nit želje za obilježavanjem tih stvari*, tumači Š. M. Isti kazivač navodi da službenih proslava Viškoga boja nije bilo ni u doba druge Jugoslavije. On smatra kako se u socijalističkom

¹¹ Ovakva raznovrsnost i brojnost skupina i pojedinaca uključenih u procesiju 1891. nadmašila je onu kojoj smo i sami nazočili. Između ostaloga, Kuničić opisuje trinaest bogatih vijenaca polaganih na groblju tijekom proslave, dok su idućih desetak dana na Vis pristizali dodatni vijenci poslani s raznih strana Carstva. Mi smo ih, pak, 2006. godine nabrojali samo pet.

razdoblju na boj gledalo kao na *buržujске stvari, je l'... To je kapitalizam i to se nas ne tiče*. Obljetnice Viškoga boja zamijenile su proslave koje su pozivale na drukčiji povijesni imaginarij i komemoracije uz neke druge spomenike:

Povodom 35-te godišnjice dolaska Tita na Vis. Prekrasne prirodne ljepote i brojni spomenici i sjećanja na slavne dane naše NOB-e, sve vas to čeka na Visu, jednom od najljepših dalmatinskih otoka. (Slobodarski Vis 1979:9)

Tijekom socijalizma, kako se navodi u časopisu *Die Flagge*, glasilu austrijskih pomorskih postrojbi, članovi posebnih austrijskih mornaričkih odreda iz unajmljenih turističkih brodica krišom su polagali vijence u more na mjestu bitke, no ne precizira se o kojim je pojedincima bila riječ i jesu li se ti postupci vezivali uz obljetnice bitke (Winkler 1996:2).

Prema dostupnim izvorima i prema iskazima naših sugovornika, čini se da značajnijih svečanosti u sjećanje na Viški boj nije bilo sve do 1966. godine, odnosno do stote obljetnice bitke. Te se godine skromna proslava održala na Hvaru, s obzirom na to da je Nikola Karković, podoficir na austrijskom brodu "Ferdinand Max" i proslavljeni junak Viške bitke, rođeni Hvaranin. Na viškom je groblju iste godine položen jedan vijenac u čast poginulih, a položio ga je Austrijanac. Naime, kapetan korvete Bayer von Bayersburg uspio je ishoditi dopuštenje za odavanje počasti poginulima i polaganje lovorova vijenca na podnožje uklonjenog spomenika. Do samoga konca socijalističkoga razdoblja takvu je dopusnicu bilo iznimno teško osigurati; naime, Vis je tek 1989. godine otvoren za turističke posjete stranih državljana (ibid.).

Društveno sjećanje vezano uz Viški boj povodom stote godišnjice bitke doživjelo je još jednu interpretaciju; 1967. godine grupa je autora u Zadru objavila knjigu *Viška bitka. Povodom 100-godišnjice 1866–1966*. Autori na stotinjak stranica opisuju zbivanja vezana uz samu bitku, smještaju je u širi povijesni kontekst, donose podatke o Hrvatima koji su se istaknuli u bitki te o odjeku koji je bitka izazvala u tadašnjem svjetskom tisku, kao i u hrvatskoj književnosti.

No, službenog obilježavanja uspomene na Viški boj nije bilo sve do 1996. godine, a to znači da je Vis ponovnu javnu proslavu čekao punih stotinu godina, tijekom kojih su otok zahvatila brojna politička i povijesna previranja. U tom je razdoblju Vis izgubio i ključni simbol bitke, spomenik

"Viškoga lava". Najpodrobnije podatke o obilježavanju 130. obljetnice Viškog boja donosi austrijski tisak. Iz časopisa *Die Flagge* doznajemo da je proslava bila grandiozna te da je Visom ophodilo oko 3000 pripadnika povijesnih regimena. Veličinu proslave i brojnost sudionika potvrdili su i naši kazivači. Š. M. prisjećajući se organizacije te obljetnice, naglašava sljedeće:

Ova proslava, i kad smo mi bili u prilici, prije deset godina imala je misao vodilju tu ... da slavimo tuđe pobjede. Mi smo ustali s mišlju da mi ne slavimo tuđe pobjede, nego da je tu Hrvat pokazao da brani svoje, makar pod austrijskom zastavom unutar luke. I to je to. I s time se sada i vlada složila i to je prepoznala i zato je i digla ovo ... ovu proslavu na malo višu razinu. Ta bitka je dio puta Hrvatske prema samostalnosti, a ne samo odraz stanja u kojemu su Hrvati tada bili dio jedne druge multinacionalne države.

Dok 130. obljetnica u naracijama mještana figurira kao izuzetno velika i važna, što potvrđuje i dobra medijska pokrivenost te proslave, dotle se o 135. godišnjici znatno manje pričalo i pisalo. Na toj se proslavi pojavilo pedesetak uniformiranih ljudi, uglavnom Austrijanaca, a Hrvatska ratna mornarica, koja je bila uključena u ceremoniju pet godina ranije, ovom prilikom nije sudjelovala. No, uvjerljivo je najviše medijske prašine podigla 132. obljetnica, prigodom koje je na Prirovu postavljena replika spomenika "Viški lav".¹²

Tako dolazimo do 140. obljetnice Viške bitke, održane u srpnju 2006., kojoj smo i mi prisustvovali. Službeni program počeo je 17., a završio 21. srpnja. Organizatori različitih segmenata proslave bili su Općina Vis i Grad Vis, Hrvatsko-austrijsko društvo Split, Turistička zajednica Vis i zaposlenici Zavičajnog muzeja Visa. Po broju uniformiranih pripadnika ova je obljetnica bila prilično skromna. Naime, odora povijesnih regimenti, ponajprije onih Crnog križa, ali i jedna mađarska s konca 19. stoljeća, moglo se vidjeti svega dvadesetak, što je znatno manje i u odnosu na prethodne obljetnice i na očekivanja organizatora. Neki od najavljenih odreda nisu se ni pojavili (na primjer sinjski alkari).

¹²O raspravama koje je izazvao taj plastični "Lav" te o bombastičnom pisanju tiska o tom slučaju (Austrijanci plastičnim lavom uvrijedili Višane!; *Slobodna Dalmacija* 1998:8; Austrijski lav uzburkao duhove na Visu!; *Večernji list* 1998:31) bit će riječi u daljnjem tekstu.

Sva su se događanja odigrala u Visu, izuzev svečanog polaganja vijenaca u more, na mjestu bitke. Dva broda Hrvatske ratne mornarice, topovnjača "Dmitar Zvonimir" i spasilački brod "Faust Vrančić", prevezla su povijesne regimente te predstavnike različitih tijela lokalne uprave i predstavnike Vlade Republike Hrvatske, kao i sve okupljene (koji su željeli prisustvovati polaganju vijenaca) do mjesta bitke u Viškom kanalu gdje su položeni vijenci i održani kratki govori u čast i na slavu svima koji su se borili i poginuli prije 140 godina. Uz to, proslava se sastojala i od niza drugih javnih događanja: od svečane smotre pripadnika austrijskoga Crnog križa, marša od hotela "Issa" do groblja, zatim otvorenja filatelističke izložbe s temom pomorske bitke te izložbe "Viški boj" u zavičajnome muzeju, smještenom u zgradi Gospine baterije (koja i sama predstavlja važan topos u obrani Visa 1866.) pa do predavanja dr. Dietera Winklera¹³ i prof. Stanka Piplovića¹⁴ o povijesnoj važnosti Viške bitke. No, većina tih svečanosti nije bila popraćena većim zanimanjem turista, a ni domaćeg stanovništva, zbog čega se nameće pitanje za koga se ustvari sve to organizira.

Kao neizostavni topos na kojem se ceremonijalno iskazivalo današnje viđenje ove važne sastavnice hrvatske i europske povijesti svakako je gradsko groblje Prirovo. Ono je 2006. godine predstavljalo pozornicu za izražavanje društvenoga sjećanja obojenog suvremenim društvenim okolnostima. Tako su se govornici prisjećali *ribara* koji su krenuli u pomoć Tegetthoffu iz Pule, strateške važnosti Visa i boja kao *veličanstvene pobjede hrvatskih mornara nad moćnom talijanskom flotom*.¹⁵ Ministar obrane je u svom obraćanju obljetnicu interpretirao kao prisjećanje na jednu od stepenica do nacionalne suverenosti, pri čemu se *iskazuje štovanje hrvatskim mornarima koji su dali žrtvu svojoj samostalnoj Hrvatskoj*.¹⁶ U tim obraćanjima bitka poprima neka

¹³ Dr. Dieter Winkler je predstavnik Austrijskoga mornaričkog udruženja (*Österreichischen Marineverbandes*) i glavni urednik njihova glasila *Die Flagge*, gost predavač pri 140. obljetnici Viške bitke.

¹⁴ Dr. sc. Stanko Piplović član je Hrvatsko-austrijskog društva Split, objavio je više radova o Viškom boju, a bavi se temama iz arhitekture, povijesti, povijesti umjetnosti, zaštite kulturne baštine i urbanizma.

¹⁵ http://www.morh.hr/vijesti_main.asp?id=819

¹⁶ Ovaj dio govora ministra obrane Berislava Rončevića prenesen je u članku Jutarnjeg lista, objavljenom 19. srpnja 2006. godine. Na internetskoj stranici http://www.jutarnji.hr/dogadjaji_dana/clanak/art-2006,7,19,viski_boj,36501.jl

druga značenja: ona je stepenica k nacionalnoj samostalnosti, ali istodobno u njima Vis figurira kao dio Europe. Ističe se, dakle, rodoljublje, ali se u prvi plan stavljaju europske integracije i hrvatsko mjesto u njima. Time viška proslava djelomice poprima i postnacionalne konotacije (usp. Gillis 1994:5).

Kao i pri svakom prijašnjem obilježavanju Viškoga boja na Visu, u središtu svih govora i ceremonijalnih postupaka bio je "Viški lav". No, taj "Lav" svakako nije usamljen primjerak spomeničke baštine na ovom otoku.

VIS I NJEGOVI SPOMENICI

Vis je otok spomenika. Ili se barem takvim doimao nama istraživačima, koji smo ga posjetili u potrazi za različitim izrazima društvenoga sjećanja, vjerojatno donekle nalik onom Heideggerovom pojedincu za kojega je svijet prepun čavala, budući da ga doživljava s čekićem u rukama (usp. Frykman i Gilje 2003:25). Viške kulturne i povijesne znamenitosti već su bile temom istraživačkih rasprava, poput zbornika *Viški spomenici*, u kojem su se interdisciplinarno sagledavale vrijednost i važnost viških spomenika od antike do suvremenosti, te znanstvenoga rada Stanka Piplovića "Javni spomenici u Dalmaciji iz XIX. stoljeća" (Gabričević et al. 1968; Piplović 2006:239–258). Oni su svojom brojnošću i dojmljivošću već privlačili pozornost znanstvenika, povjesničara, povjesničara umjetnosti, arheologa. Ali dosad ne i etnologa.

Na kamenim zidovima viških kuća nailazimo na ploče postavljene u sjećanje na književnike i znanstvenike poput Ranka Marinkovića, Vladimira Nazora, Ante Petrića itd. Na materijalizacije društvenog sjećanja nailazimo i na poluotoku Sveti Juraj. Riječ je o spomen-groblju engleskih mornara iz vremena napoleonskih sukoba i Drugoga svjetskog rata. Nadgrobni spomenici i spomen-ploče posvećene *hrabrim Englezima i Britancima* i danas se obnavljaju, a engleski veterani još uvijek jednom godišnje posjećuju Vis kako bi odali počast svojim preminulim ratnim kolegama (Fisković 1968:256–258).¹⁷ Način na koji se povijest konkretizira u mjestu pratimo i

¹⁷ Praksa postavljanja spomen-ploča u sjećanje na Britance pale u Drugom svjetskom ratu traje do u današnje vrijeme: najnovija je postavljena 1999. godine. Podroban opis natpisa na nadgrobnim spomenicima iznosi Cvito Fisković (1968:256–261), a novih postavljenih spomen-ploča Nevenka Božanić-Bezić (1968:276–318). Za općenit prikaz britanske vladavine na otoku usp. Bučić 1998:5–7.

na temelju urbane toponimije (usp. Rihtman-Auguštin 2000:35–60). Viški trgovi i ulice danas nose nazive u čast Petra Svačića, bana Jelačića, Ivana Farolfija, Ante Starčevića, Matije Gupca, antičke Isse, kao i Viškog boja, čime se izražava specifičan stav prema nacionalnoj i lokalnoj povijesti.

No, na viškim ulicama svjedočimo i "preimenovanjima prošlosti" koja su stalan simptom političkih previranja. Svijetli, ničim prekriveni pravokutnici i otisci čavala na viškim pročeljima ukazuju nam na to da je svoj trag ipak ostavilo i ono smijenjeno, nepoželjno društveno sjećanje. Uklonjeni su i pojedini spomenici vezani uz razdoblje socijalizma i boravak JNA na otoku, poput onoga pod nazivom "Tuđe nećemo, svoje ne damo".¹⁸ Istu sudbinu doživjela je i replika Augustinčićeva kipa Josipa Broza izvedena, kako navodi Nevenka Božanić-Bezić, u nadnaravnoj veličini (1968:281). Kip je do devedesetih godina stajao pri ulazu u zgradu višeke osnovne škole, koja je i sama do tog vremena, od svog otvorenja 1964. godine, nosila naziv "Josip Broz Tito". Ipak, neki su spomenici podignuti u spomen na narodnooslobodilačku borbu do danas izloženi pogledu javnosti u Visu, poput trostrane kamene prizme u gradskoj luci u predjelu Kut, koja je posvećena *viškim sinovima i kćerima* palim u Drugom svjetskom ratu, te spomen-ploče na ulazu u Srednju školu "Antun Matijašević Karamaneo", kojoj je zadaća podsjetiti na one koji su *stali u temelje slobode i socijalizma*.

Značenja koja ovi spomenici poprimaju za ljude koji su ih postavljali, za one koji ih danas obilaze ili ih, pak, hotimice zaobilaze, nismo mogli u potpunosti iščitati iz kamenih ploča na viškim pročeljima, kao ni iz medijskih napisa o njihovim postavljanjima i uklanjanjima. Ovakav pristup

¹⁸ Pedeset petogodišnji kazivač iz Visa navodi kako su devedesetih godina, tijekom ratnih zbivanja u Hrvatskoj, s mjesnih kuća skinute i uništene brojne spomen-ploče vezane uz NOB. Uklonjen je spomenik "Tuđe nećemo, svoje ne damo", postavljen 1964. godine na gradskoj rivi. Naziv spomenika upućuje na govor koji je Josip Broz Tito održao 12. rujna 1944. godine prilikom proslave dvogodišnjice osnivanja Prve dalmatinske udarne brigade. U članku pod nazivom "Od 'Tuđe nećemo, svoje ne damo' ostalo samo U", objavljenom u *Slobodnoj Dalmaciji* 5. prosinca 2006., spominje se inicijativa za povratak spomenika, i to u Podšpilju, dijelu otoka u kojem je Tito boravio tijekom Drugoga svjetskog rata. Kako navodi autor članka, Višani i danas znaju reći "Nać ćemo se kod spomenika" premda ga danas na toj lokaciji nema (<http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20051012/novosti07.asp>; zadnji puta pregledano 17. travnja 2007. godine).

može oslikati samo jednu stranu medalje. Spomenici zažive i dobivaju smisao jedino u slučajevima kad se uz njih veže specifično ponašanje ljudi, sudionika različitih proslava, komemoracija, a u nekima od izloženih primjera i inicijative za prisilnim zaboravom omraženih povijesnih epizoda i njihovih svjedočanstava.

Na sličan su način spomenicima, sagledavajući ih na temelju kulturnih praksi kojima se posjetitelji ophode prema takvim mjestima sjećanja, iskazujući pritom raznovrsne predodžbe o povijesti i baštini, pristupali pojedini hrvatski etnolozi. Tako Dunja Rihtman-Auguštin u *Ulicama moga grada*, u poglavlju naslovljenom "Spomenik na glavnom gradskom trgu", kroz priču o postavljanju i uklanjanju spomenika bana Jelačića kao političkog simbola iščitava dominantnu ideologiju i njezine promjene, ali istodobno i reakciju ljudi koji trg koriste kao svoj svakodnevni životni prostor (Rihtman-Auguštin 2000:61–98). Na sličan način Branka Vojnović-Traživuk na primjeru spomenika Grguru Ninskom u Splitu propituje komunikaciju između spomenika kao javnog dobra i čovjeka koji ga shvaća kao društvenu činjenicu, a koja se realizira u povijesno promjenjivim procesima (Vojnović-Traživuk 2006:96). Nadalje, Marijana Belaj iz fenomenološkog kuta promatra odnos ljudi prema kipu Josipa Broza Tita u Kumrovcu prilikom proslave Dana mladosti. Autorica polazi od pretpostavke da odnos ostvaren u tom trenutku možemo promatrati kao dijalog, dok kip možemo smatrati subjektom, a ne objektom tog dijaloga (Belaj 2006:201–219). Kiparski prikaz Josipa Broza središte je istraživanja i za povjesničarku Maju Brkljačić: na temelju reljefa Želimira Janeša autorica promišlja hipotezu da je Tito svojim prirodnim tijelom reprezentirao političko tijelo Jugoslavije (Brkljačić 2003:99–127). Intenzivan odnos spomenika i krajolika na jednoj strani i povijesnih i političkih zbivanja na drugoj Jonas Frykman razmatra kroz primjer partizanskog spomenika na groblju u Veprincu. Posvećen palima u ratu, specifičnog izgleda prilikom čega jedan dominira u centru, dok ostali kružno leže oko glavnog, Frykman smatra kako se njihovim smještajem u prostoru reprezentira političko ustrojstvo države. Čak i spomenici neznanim junacima time dobivaju svrhu i pridonose zajedničkom cilju (Frykman 2003:4).

Dinamiku stavova prema prošlosti i njihove tjelesne izraze nastojali smo i mi promotriti kroz prizmu spomenika, u ovome slučaju "Viškoga

lava". Zbivanja vezana uz ovaj spomenik posvećen Viškom boju, ali ujedno i potaknuta njegovom pojavnošću pratili smo analizom zbivanja oko spomenika, reakcija mještana i gostiju uoči postavljanja spomenika te konačno analizom formalne i performativne komunikacije izražene u raznim vrstama medija (usp. Connerton 2004), posebice analizom jezika koji se koristi pri oslovljavanju i opisivanju Viškoga lava.

VIŠKI LAV

Godine 1867. bi po nastojanju čitave mornarice uzdignut na Prirovu sred grobišta mramorni spomen onima, koji su izgubili oca i majku, sestru i brata i ljubav, more i kopno, cvijeće i proljeće za domovinu milu. Pravedno i dostojno. Spomenik se diže poput gorostasa sred bijelih grobnica viškog grobišta. Okrenut je put mora, koje najbolje svjedoči o junaštvu, kojemu je podignut. Vas je od bjelkasta mramor-kamena. Oblika je pačetvorasta; podnožje mu je dugo 3.85 m, a široko je 2.87 m. Visok je 4.85 m. Vrh njega uspeo se ogroman lav, i tuj legao i zaspao, uhvativ čvrstim pandžama proslavljenju zastavu. Lav leži tijelom kako stoji dužina spomenika, te je glavom okrenut put Visa. Na pročelju spomenika predočen je u 'basrelijefu' najtragičniji čas boja. Sa protivne strane, kako stoji put zapada, urezan je slijedeći natpis:

ONIMA,
KOJI U MORSKOM BOJU KOD VISA
DNE XX. SRPNJA MDCCCLXVI.
ZA CESARA I AUSTRIJU
SLAVNO POGINUŠE
KAO MILU USPOMENU
SUDRUGOVI.

Sa pobočnih strana urezana su imena slavni poginulih junaka. Naokolo spomenika uklesano je raznih uresa, kanoti morskih sidara, lovor-vijenaca i ost. Oko podnožja, na četiri ugla, dižu se iz zemlje sred aloja i cvijeća četiri velika topa koja su u boju palila. Ovi su spojeni čvrstim verigama ratnih brodova. Između rečenih veriga ima komada od sindira, što je talijanski brod "Formidabile" ostavio, bježeći iz viške luke, dne 19. srpnja, pred topovskom tučom sa baterije Gospine (Kuničić 1996:167–168).

Ovako Petar Kuničić u knjizi *Viški boj* opisuje izgled "Viškoga lava" i razloge njegova postavljanja. Njegovo izlaganje, premda usredotočeno na detaljno opisivanje spomenika, otkriva priličnu dozu poetičnosti i romantičarskih uzleta. Jedan od uzroka tome je činjenica da je djelo osmišljeno kao putopis, kao nastojanje da se čitatelje potakne na putovanje što ga autor predstavlja kao susret s prošlošću koju otkriva pri svakom koraku svoje šetnje Visom¹⁹. No, svakako se iz Kuničićeva prikaza iščitava i poštovanje prema spomeniku, odnosno prema povijesnoj epizodi koja je u njemu utjelovljena. Za Kuničića spomenik nije samo formalno obilježje sred groblja. Krajolik koji opisuje nije njegovo realno, suvremeno okruženje. Spomenik se uzdiže kao gorostas sred aloja prirovsakoga groblja (usp. Kuničić 1996:168), a u autorovu svijest nadiru slike povijesnosti koja ga prožima: slijedeći pogled "Lava" prema pučini, on se u svojoj pjesničkoj viziji susreće s *pjenom okrvavljenog viškog mora*, koju percipira kao svjedočanstvo *o junaštvu, kojemu je podignut* (usp. Kuničić 1996:167,169). Reljef na kojem je prikazano potonuće "Re d'Italie" (Pekica 1996:15) pridonosi dramatičnosti autorova doživljaja mjesta na kojem svatko tko ga posjeti kao da još uvijek može iznova proživjeti dan sudbonosne bitke. Grmljavina topovske tuče s Gospine baterije kao da još grmi otokom, a sudionici bitke još čekaju povratak kopnu, ocu, majci, domovini. Simon Harrison, profesor socijalne antropologije na Sveučilištu u Ulsteru, u uzajamni odnos postavlja krajolik s jedne strane i nasuprot njemu kolektivno sjećanje. Prema autoru, obilježja krajolika povezuju ljude čvršće s povijesti, bilo realnom, bilo izmišljenom, i daju im objektivnu podršku za prisjećanje i konstruiranje slika prošlosti. Koristiti krajolik na ovaj način znači očuvati osjećaj kontinuiteta kroz vrijeme i učiniti ga vitalnim dijelom za konstruiranje identiteta (2004:135–136). U slučaju "Lava", spomenik je postao markerom koji povezuje značenja, prostor i vrijeme njegove trenutne,

¹⁹ Petar Kuničić je, osim o Visu, napisao brojne putopise poput: *Kumpanjija ili ti narodni bojni ples iz 1897.*, *Biševska Modra spilja: vodič po viškom arhipelagu*, *Petar Hektorović: njegov rod i tvrđalj: starogradske i hvarske uspomene* i brojne druge. Putopisi XIX. i XX. stoljeća na jadranskoj obali predmetom su istraživačkih interesa i u novije vrijeme. "Pod dojmom bitke kod Visa" podnaslov je rada Ivana Pederina u knjizi *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, kojim se elaborira odjek Viške bitke u XIX. stoljeću, javljanje interesa za Dalmaciju i, usporedno s time, pojava turizma na jadranskoj obali (1991:180–208).

realne egzistencije s istim parametrima njegova virtualnog postojanja. U Kuničićevu opisu "Lav" dobiva attribute živoga bića: on se uspinje na postolje, liježe i spava, u pandžama čvrsto stežući *proslavljenju zastavu*. Taj barjak koji na ovom mjestu šturo spominje ranije tumači kao austrijski i kao *znamen snage i čuvarske vjernosti* (Kuničić 1996:123).

Kuničić jedino ne spominje kako se sa stražnje strane spomenika nalazio isti natpis *onima, koji u morskom boju kod Visa... za Cesara i Austriju slavno poginuše* (ibid.:167), ali na njemačkom jeziku (usp. Fisković 1968:259). Razlog iz kojeg je izostavio ovaj podatak nije jasan, budući da iscrpno opisuje sve ostale sastavnice spomenika. Moguće je pomišljati i na to da je takva Kuničićeva odluka imala jednim dijelom i političku pozadinu: možda je imao namjeru ukazati na presudnu ulogu Hrvata u Viškoj bitki. Konfliktne naracije o tome tko su pravi heroji Viškoga boja možemo pratiti kroz prizmu zbivanja vezanih uz "Viškoga lava" sve od trenutka njegova postavljanja 1867. godine do danas.

"LAV", KULTURNA PRAKSA KOJA GA OKRUŽUJE I NEKE KIPARSKE INTERVENCIJE

Komemorativna funkcija spomenika, neraskidiva veza koja se stvara između "Lava" i poginulih mornara, ustrajanje na njegovoj dostojanstvenosti, ali i na mužjačkoj snazi, koja istodobno personificira muževno junaštvo onih čiju žrtvu predstavlja, svoj je nesvakidašnji izraz dobila već 1868. godine, samo godinu dana nakon postavljanja "Lava" na Prirovo. U austrijskom tisku od 6. srpnja objavljena je vijest o oskvrnuću "Lava": *Kako nam javljaju, na gnjusnan je način osakaćen i oskvrnut grobni spomenik palima u pomorskoj bitci od 20. srpnja 1866. na groblju u Visu. Pojednostiti ćemo javiti čim doznamo pravo stanje stvari.* (prev. V. Piškorec; Schatz 1981:84). Riječ je bila o intervenciji samoga autora spomenika, Leona Boticellija²⁰, koji je modificirao spolna obilježja "Viškoga lava", *kako bi ista u skladu s općom željom doveo u bolji odnos s drugim dimenzijama cjeline* (prev. V. Piškorec;

²⁰ Na nekim mjestima u literaturi Leon Boticelli (usp. Schatz 1981:84) spominje se kao Leo Bottinelli (Muner 1997:2), kao Leon Batinelli (Profaca i Kuprešanin 2006:84) i kao Bettinelli (Muljačić 2005:155).

ibid.). Iz izvora nije jasno tko je izrazio tu *opću želju* i zatražio smanjivanje predimenzioniranih organa, ali je očito da je to rađeno na službeni zahtjev, budući da je cijelim procesom rukovodilo posebno, službeno imenovano, povjerenstvo. Odmah sutradan novine donose demanti, u kojem se pojašnjava kako je jučerašnja vijest temeljena na zabludi. *Službeno je povjerenstvo potvrdilo da su naknadno na spomeniku što ga je izradio klesar Boticelli u Trstu "smanjeni spolni organi lava, no da pri tome nije umanjena njegova muškost". Tako je lav nastavio melankolično gledati na ulaz u višku luku.* (prev. V. Piškorec; ibid.).

Vrlo je rano spomenik postao središnjim toposom pri proslavama Viškoga boja. Sudionici proslava Viškoga boja dolazili su pokloniti se pred *muklim mramorom ... pepelu junaka hrvatskih žala* te ovjenčati lovorovim vijencem uglove spomenika, *gdje leži spavajući lav nad kostima spavajućih lavova* (Kuničić 1996:176) Nerijetko se u retorici vezanoj uz spomenik "Lavu" nastoji udahnuti određena životnost. Tako se na dvadesetu godišnjicu Viškog boja "Lav" *rakostrušio kao da bi htio, da se probude oni usnuli junaci, da vide, kolika je njihova slavna uspomena...* (ibid.:177). Nadalje, u pjesmi *Padšim srpnja 18–19–20 godine 1866*, koja je služila kao poziv na istu tu obljetnicu, "Lav" se naziva gordim, a aludira se i na intenzivan odnos sudionika proslave prema spomeniku: hladan kamen od kojeg je isklesan svejedno može zapaliti srca i uskovitlati strasti posjetitelja (Slavić 1997:29). O 25. obljetnici dr. Josip Martiniš, jedan od govornika, spomenik prepoznaje kao *znak sile i moći slavenskog naroda uopće, a hrvatske mile majke napose* (Kuničić 1996:218).

Spomenik je postao žarištem raznovrsnih ritualiziranih postupaka i mjestom izražavanja pozitivnoga stava prema recentnoj prošlosti. Govori koji su održavani na Prirovu najbolja su potvrda praksi izravnoga obraćanja spomeniku. U njima je "Lav" poistovjećen sa žrtvama koje predstavlja. Dolazeći u doticaj s "Lavom", ljudi dolaze u doticaj s onima čije kosti leže pod tim spomenikom. Tako, na primjer, učiteljica Marica Kuničić pri svom obraćanju učenicama na 25. obljetnicu Viškoga boja povlači analogiju između obraćanja spomeniku i onima u čiju je čast on podignut na sljedeći način:

Mile moje učenice ... mi danas lovorom kitimo grob junaka, koji su umrli za naš mili Vis, za našu dragu domovinu. Ali ne, ne; oni nijesu umrli, djeco moja. Vidite onog lava: spava. To znači, da ljudi, koji su

ispod njega pokopani, nijesu mrtvi, već spavaju slatki san. Oni još žive; oni čuju naše pozdrave. Oni vide, kako ih mi danas častimo, pa blagoslivljaju krvlju koju su prolili u viškom moru za milu domovinu... (Kuničić 1996:216–217).

U kratkom vremenu "Lav" je postao mjestom na kojem je njegova prisutnost naraciju o pobjedi i ljudskim gubicima konkretizirala do gotovo opipljive razine, a spomenik je zadobio ulogu portala putem kojeg je bilo moguće uspostaviti dijalog između sudionika proslava i poginulih.

U drugim je, pak, povijesnim trenucima veza spomenika i njegovih korisnika, u ovom slučaju mještana Visa, dobila bitno drukčiji, ali u svakom slučaju vrlo silovit izričaj. Riječ je o pokušaju Višana da raznesu spomenik. No, pritom mještani nisu nastojali manifestirati negativan stav prema vlastitoj nedavnoj prošlosti. Ovim činom nije se nastojalo ukloniti spomen na slavnu bitku, već se rušenjem spomenika željelo spriječiti namjeru neprijateljskih snaga da otuđe "Lava" i porobe utjelovljenje onoga društvenog sjećanja koje njih prikazuje kao gubitnike. Naime, 1919. godine Višani su primijetili neobične aktivnosti talijanske vojske oko spomenika. Uskoro se saznalo da je posrijedi demontiranje spomenika i njegovo preseljenje u Italiju. Mještani su se organizirali i odabrali među sobom dvojicu koja će noću dinamitom uništiti spomenik kako ne bi dospio u talijanske ruke. Međutim, plan je propao jer je svake večeri pred spomenikom dežurala talijanska straža (Prelas 1998:8–9).

Još jedna vijest o izmjeni sadržaja spomenika opisuje nam odnos prema "Lavu" i njegov "životni put". Naime, uoči odnošenja "Lava" s Visa u novu domovinu, Italiju, u ateljeu kipara Botticellija u Trstu imena poginulih prepisuju se, prenose na manji spomenik artiljercima. Taj je spomenik podignut u neposrednoj blizini "Lava", a prilikom talijanske okupacije nije odnesen, već je ostavljen na groblju (Fisković 1968:259). Pritom se izvođačima potkrala, slučajno ili namjerno, pogreška. Iako je Trst tada bio pod vlašću Monarhije, njemački činovi nisu točno shvaćeni u većinski talijanskom gradu pa ih atelje krivo prevodi prilikom čega su svi na popisu, izuzev jednoga pojedinca, degrađirani u činovima (Schatz 1981:86).

TALIJANSKO "KROĆENJE" "VIŠKOGA LAVA": UPISIVANJE NOVOGA DRUŠTVENOG SJEĆANJA

Krajem Prvoga svjetskog rata Italija, na temelju Londonskog ugovora, dobiva istočnojadransku obalu pa time Vis dolazi pod talijansku upravu (Muner 1997:2). Talijanska vlast odlučuje spomenik "Viški lav" preoblikovati pa na njegovo postolje postavlja kamenu ploču s natpisom:

ITALIA VINCITRICE

NOVEMBRE 1918 (*Italija pobjednica, studeni 1918.*)

Možda se time nastojalo 1918. godinu, kada su Vis i ostala istočnojadranska obala okupirani, prezentirati kao pobjedu kojom bi se preslojilo za talijansku stranu gorko sjećanje na poraz u Viškom boju. Međutim, talijanska se vlast nije dugo zadržala na Visu. U razdoblju prve talijanske okupacije otoka, između 1918. i 1921., spomenik nestaje s Visa.²¹ Svoju novu lokaciju u Italiji prvo nalazi u prostoru nasuprot Radarskog instituta, a od 1947. do danas smješten je u parku talijanske Pomorske akademije u Livornu (Karlovac 1999:10; Marzo Magno 2003:180; Muner 1997:3). Fisković navodi kako sa spomenikom nestaju i lanci te kako je Italija time nastojala, *kao i rušenjem puljskog spomenika admiralu Tegetthoffu, izbrisati spomen na svoj vojnički poraz* (1968:258).

U Italiji se nakon preseljenja spomeniku dodaje novi natpis sljedećeg sadržaja: LISSA (1866.), UNA SCONFITTA – VITTORIO VENETO (1918.), UNA PIU GRANDE VITTORIA (Vis poraz – Vittorio Veneto još veća pobjeda; Profaca i Kuprešanin 2006:84)

Nakon Drugoga svjetskog rata spomenik dobiva novi naziv *Il leone di Lissa* ("Viški lav"), koji nosi i danas (Profaca i Kuprešanin 2006:84). "Lav" je danas nerazdvojni dio talijanskog folklor. Naime, svaki pitomac Pomorske akademije u Livornu prije odlaska na ispit dotiče lavove pandže koje donose sreću (Marzo Magno 2003:181). Vojni povjesničar Achille Rastelli navodi

²¹ Promjena sadržaja spomenicima nastavlja se i za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Za vrijeme druge talijanske okupacije otoka, od 1941. do 1943. godine, uništava se veliko platno u crkvi Sv. Jerolima s prikazom Viškog boja i prikazom prelomljenog talijanskog broda "Re d'Italia" koji tone (usp. Pekica 2001:15). Sličnu sudbinu doživljava i spomenik admiralu Tegetthoffu, postavljen u Puli na brežuljku Zara.

kako pitomci Akademije dotiču rep lava, ali s obzirom na izvedbu kipa gdje se pandže i rep nalaze gotovo na istom mjestu, vjerojatno je riječ o tom jednom specifičnom dijelu spomenika.²² Novo društveno okruženje, ali i vrijednosti koje se pritom pripisuju kipu, ukazuju na prirodu spomenika kao predmeta u koji se neprestano upisuju nova značenja. Harrison navodi kako spomenici poput ratnih služe komemoraciji povijesti, ali pritom to čine selektivno, stoga nisu samo sredstvo čašćenja povijesti, nego i mjesta prešućivanja, brisanja i istjerivanja određenih povijesnih epizoda (Harrison 2004:135–151).

Spomenik je Talijanima spomen na junaštvo Cappellinija koji je sudjelovao u Viškom boju, ali kao vojnik u austro-ugarskoj službi. Veneto, odakle potječe Cappellini, prije talijanskog ujedinjenja bio je dio Austro-Ugarske. Reljef na postolju "Lava" koji prikazuje ključni moment bitke, tj. potapanje "Re d'Italije" (usp. Pekica 2001:15), talijanska historiografija promatra kao interni talijanski, tj. bratoubilački boj (usp. Magno Marzo 2003:183) pa je stoga Cappellini, koji je zadao smrtni udarac "Re d'Italiji", smatran junakom.

O upisivanju novoga društvenog sjećanja u ovaj spomenik na izmijenjenoj lokaciji te o nastojanju da se podsjetnik na poraz koji je nerijetko u talijanskoj historiografiji predstavljao mjesto hotimične društvene amnezije preobrazi u simbol konačne talijanske nadmoći i odmazde svjedoči pjesma posvećena "Viškom lavu", čiji je autor Carlo Sordi, nekadašnji ravnatelj škole u Livornu.²³ Sordi se spomeniku obraća kao živom biću:

Spavaj dakle s one strane rešetaka
O, Viški lave; sad je već prošlo
Tvoje vrijeme; obuzdaj svoj bijes;
Nesretna je bitka više nego osvećena. (prev. N. Š. A.; Sordi: s. a.)

²² Achille Rastelli dalje navodi kako je spomenik danas zabranjeno slikati, već je potrebno naručiti slike u upravi Akademije. U ovom slučaju posrijedi može biti činjenica da je zabranjeno slikati vojne objekte, a samim time i "Lava". Za spomenik, prema njegovim navodima, 99% Talijana danas i ne zna iako su se prije javljale inicijative za tiskanjem razglednica s "Lavom", kao ni za Dan pobjede koji se slavi kao državni praznik u Italiji. Dan pobjede koji Rastelli spominje odnosi se na 4. studenoga 1918., kada je Italija pobijedila u Prvome svjetskom ratu.

²³ Pjesma Carla Sordija nalazi se u Arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Prijevod na hrvatski nije objavljen.

Pjesnik "Lavu" poručuje da obuzda svoj bijes jer je nesretna bitka koju je povijest nepravедно definirala kao veliku pobjedu (misli austrijsku) već odavno osvećena. Austro-Ugarska Monarhija davno je propala, likuje autor, a "Lav" je osuđen na boravak u Italiji kao svojoj novoj domovini. Njega dnevna svjetlost ne obasjava, glava mu je pognuta, zatočen je s "druge strane rešetkaste ograde". "Lavova" pojavnost, očito okamenjena, nepromijenjena od vremena kad je bio lociran na Visu, prema autorovu doživljaju svejedno odražava bitno drukčiji povijesni i politički kontekst u kojem se spomenik ostvaruje u suvremenosti u odnosu na trenutak njegova nastanka. Sordi tako konstatira da je "Lav" konačno blagog izgleda, svojim stavom više ne poziva talijanske neprijatelje na borbu:

Oko njegovo ljuto sad već ne blista,
Ispružene ima šape, tijelo opruženo,
Pognutu glavu; sada svjetlost bježi sa
Zatočenog Viškog lava. (prev. N. Š. A.; Sordi s. a.)

Tako je "Viški lav" premješten na zapadnu jadransku obalu, gdje danas potiče nove naracije i postupke. Često se u hrvatskoj javnosti pokreće pitanje restitucije ovoga *ratnog trofeja* na Prirovo. Povjesničar Pavle Tipić, nekadašnji predsjednik Udruge za kulturnu baštinu otoka Visa, surađujući s akademikom Grgom Novakom, 1956. godine upućuje zahtjev za vraćanjem spomenika na Vis. Talijani su na taj upit odgovorili tvrdnjom kako raspadom Austro-Ugarske propada i vlasničko pravo Hrvatske nad spomenikom. U samostalnoj je Hrvatskoj inicijativu za povratkom spomenika među prvima pokrenuo dr. Niko Tomić, i to 1992. godine.²⁴ Nadalje, Veljko Roko Lučić početkom 1996. godine pokreće akciju za povratkom "Lava" u domovinu (Linčir 1997:21). Zahtjevi su upućeni Hrvatskom veleposlanstvu u Rimu, Austrijskom veleposlanstvu u Zagrebu i Ministarstvu kulture Hrvatske. Međutim, sva su nastojanja s hrvatske strane za povratkom spomenika u domovinu ostala uzaludna (Karlovac 1999:10). Zamisao, unatoč austrijskoj podršci, nije provedena u djelo. "Viški lav" tako do danas predstavlja temu žučnih rasprava o pravu njegova posjedovanja, a ujedno i o pravu

²⁴ U članku "Austrijski lav uzburkao duhove na Visu", objavljenom u *Večernjem listu* 1998.

na pripisivanje poželjnoga društvenog sjećanja u njegovu materijalnost. Alessandro Marzo Magno u knjizi *Il Leone di Lissa*, koju piše nadahnut Fortisom u formi putopisa vezanoj uz lokalitete duž hrvatske obale, tako ističe da su "Lav" i natpisi na njemu često bili povodom nacionalističkih ispada, kako s hrvatske, tako i s talijanske strane (Marzo Magno 2003:181).

REPLIKA "VIŠKOGA LAVA" PONOVO NA VISU

Novi poticaj naracijama o nepravednom otuđenju spomenika te ustrajavanju na njegovoj restituciji i postavljanju na prvotnu lokaciju u Hrvatskoj svakako je dala i proslava 140. obljetnice Viške bitke 2006. godine. Intenzivnost tih rasprava nije umanjilo, a vjerojatno ih je i dodatno potaknulo, postavljanje replike spomenika istoga naziva, "Viški lav", pri čemu se naizgled činilo kako su Višani dobili svoju zadovoljštinu, a poginuli u boju dostojan spomenik. Uoči postavljanja novoga spomenika na Prirovu spominje se inicijativa tj. *mogućnost da se od Talijana zatraži vraćanje originalnog spomenika "Viškog lava", koji se nalazi u Livornu.*²⁵ Na činjenicu da novi "Lav" u očima onih koji se smatraju autoritetima u službenom interpretiranju Viškoga boja ne predstavlja dostojan supstitut odnesenom originalu ukazuje predavanje austrijskog profesora Dietera Winklera, koje je činilo dio službenoga programa proslave. Svega nekoliko sati nakon postavljanja replike na gradsko groblje, Winkler svoj povijesni prikaz bitke pred Visom zaključuje mišlju da spomenik *još uvijek čeka svoj povratak na svoje pravo mjesto.*²⁶

Međutim, ovakve naracije nisu imale znatnog odjeka u svakodnevicu Višana. One su uglavnom ograničene na službenu retoriku, poticane povremenim medijskim napisima u kojima se odražavaju stavovi različitih hrvatskih političara o povratku "Lava" u domovinu, ali i djelovanjem stranih organizacija, poput Vojne kancelarije iz Beču koja je ujedno i inicijator ideje o postavljanju replike "Viškoga lava" na Prirovo (usp. Prelas 1998:8–9).

²⁵ <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20040229/zupanija01.asp>, zadnje pregledano 9. svibnja 2007.

²⁶ Prema transkriptu predavanja Dietera Winklera, održanog u Hrvatskom domu u Visu 19. srpnja 2006. godine.

U nastavku ćemo nastojati prikazati odnos mještana i stranaca prema originalnom "Viškom lavu", kao i njegovim replikama koje su naknadno postavljane na gradsko groblje. Pitanje koje nam se pritom nametnulo jest zašto je sve pokušaje postavljanja replika "Lava" dio mještana smatrao neuspjehom i svojevrsnom prijevarom. Kakve su osjećaje i reakcije ti novi lavovi pobuđivali kod njih?

Od vremena kada je "Viški lav" nestao s Visa do danas pitanje ponovnog postavljanja novoga spomenika u većini je slučajeva promatrano kao političko pitanje. U nekim je povijesnim kontekstima to bilo jasnije izraženo, u drugim, pak, slabije. To se pitanje posebice aktualizira nakon uspostavljanja hrvatske nezavisnosti; na raznim stranama javljaju se inicijative za izradom kopije "Viškog lava" i njegovim ponovnim postavljanjem na Prirovo. Austrijska strana, koju predstavlja Vojna kancelarija iz Beča, pod vodstvom Alexandra Sixtusa von Redena, potpukovnika u pričuvu, okuplja 1998. u Kanariji istomišljenike kako bi se sakupio novac za izradu novog spomenika. Von Reden navodi da je ovaj projekt, unatoč novčanim, administrativnim i tehničkim problemima s kojima se susretao, mogao zaživjeti tek u postsocijalističkom vremenu, budući da *socijalistički poredak ... nije stvarao mjesta za ovakvu zajedničku tradiciju* (Karlovac 1999:11). I tako je 1998. godine, prvi put nakon 1921., na Prirovo postavljen lav, ovoga puta umanjena replika originalnoga spomenika. Postolje spomenika izrađeno je od betona, a lav je izrađen u *plastici*, kako kažu mještani Visa. Umjesto imena poginulih u Viškoj bitki, na ovo su postolje uklesani sponzori koji su novčano pripomogli izradi spomenika te dvojezični natpis na hrvatskom i njemačkom:

U vječni spomen slavno palima za cara i Austriju u Viškom boju 20. srpnja 1866. godine suborci... Ujedinjena Europa počiva na mnoštvu povijesnih konflikata. Promatrajte valove Jadranskog mora kako prenose poruku mira i razumijevanja.

Idilična atmosfera uoči dočeka novog spomenika stubokom se promijenila dan prije službenog predstavljanja javnosti. Istog dana otokom su počele kružiti vijesti o *falšem* "Lavu", uz negodovanje, nezadovoljstvo i osjećaj prevarenosti. Naime, onog dana kada je novi spomenik pristao na otok, saznalo se da je posrijedi loša kopija napravljena od umjetnog materijala, a ne kamena kako je prvotno dogovoreno. Najčešće kritike na

račun novog "Lava" vezane su uz činjenicu da je izrađen od *plastike* i da na njemu dominiraju natpisi donatora (Karlovac 1999:10). Pri izradi replike korišten je kamen lošije kvalitete prekriven kvarcnim pijeskom za koji su Višani koristili izraz *plastika*; na primjer, kazivač S. P. naglašava: *Vas to muči stalno, taj plastični lav, plastični lav*. Nakon postavljanja spomenika uslijedili su i talijanski prosvjedi viškom gradonačelniku (Pekica 2001:15).²⁷

Što je na novome "Viškom lavu" smetalo lokalnom stanovništvu? O *falšem* "Lavu" nitko nije želio razgovarati tijekom boravka na Visu 2006. godine. Naknadna korespondencija s pojedinim Višanima nije otkrila ništa novo. Svi naši kazivači, stanovnici Visa, samo su šturo prelazili preko tog pitanja, ne želeći objašnjavati što je posrijedi, kao da je to interna stvar zajednice koja se ne tiče autsajdera. Neomiljenu povijesnu epizodu jednostavno se nastojalo zaboraviti i izbrisati sve ružno vezano uz nju. Je li bila riječ o zaziranju od novog skandala za koji su kazivači smatrali da bi ovaj članak mogao izazvati ili jednostavno o želji da se prestane javno govoriti o negativnim konotacijama "Viškoga lava"?

Odgovori su nam ipak polagano počeli pristizati. Naime, izrada novoga "Lava" dovela je do burnih rasprava unutar Visa iz nekoliko razloga. Neki su izradu i postavljanje *falšeg* spomenika, dok je originalni postavljen u Livornu, smatrali uvredljivim, a drugi su smatrali da na Prirovo ipak treba postaviti nekakav podsjetnik na 1866. godinu. Tako, na primjer, S. P. spominje kako su ljudi *pljuvali jedni po drugima*, a u te *skandale* umiješale su se i novine. Drugi naš sugovornik, Š. M., podizanje spomenika okarakterizirao je kao ispunjenje nečije tuđe osobne ambicije, a ne iskrene želje.

Novine su zabilježile situaciju na Visu 1996. i 1998., u nekoliko, često vremenski tempiranih članaka koji su s većom dozom strasti i gorljivosti izvještavali o skandalu. Tako se u članku podnaslova "I spomenike ubijaju, zar ne?", objavljenom u *Vjesniku* 14. srpnja 1996. godine, najavljuje da će se o sto tridesetoj obljetnici bitke *simbolično zabosti prva lopata na mjesto gdje će biti potpuno isti spomenik od bijelog bračkog kamena* (Profaca 1996). Istom prilikom osvrću se Višani na navedena događanja oko "Lava"

²⁷ Nismo uspjeli doći do detaljnijih podataka o tom incidentu. Pretpostavljamo da su talijanske vlasti ponovno postavljanje "Viškoga lava" mogle shvatiti kao potpirivanje antagonizma prema Talijanima.

govoreći: *vratite nam našeg lava – dok spava!* (Profaca i Kuprešanin 2006:85). Novinski članak iz 1998. godine, objavljen nekoliko mjeseci uoči postavljanja spomenika na groblje, donosi osnovne informacije o akciji postavljanja "Lava". Iako pisan ležernim tonom, članak ipak prenosi natruhe sukoba koji će dolaskom "Lava" na Vis eskalirati i u medijima. Tadašnja gradska uprava iznosi propuste u austrijskoj organizaciji, a tadašnji povjerenik Vlade RH za grad Vis ovako komentira tekst na spomeniku:

Ne slažem se s prijedlogom teksta koji će se uklesati, a u kojem piše da je spomenik 1919. "uklonjen". Zašto ne reći istinu i lijepo napisati otuđen ili jednostavno – ukraden. Po meni u tekstu nije mjesto ni poruci mira jer Viški lav je bio simbol jedne vojne pobjede i bitke, zapravo rata između raznih ljudi, zajedno s Hrvatima, koji su ginuli za tuđe i carske interese (Prelas 1998:9).

Na otkrivanje novoga "Lava" na Visu tisak reagira napisima poput: *Austrijanci plastičnim lavom uvrijedili Višane, Austrijski lav uzburkao duhove na Visu, Stručnjaci neće plastiku, Lav i magarci* itd. Vijesti o plastičnim lavu proširile su se munjevitom brzinom (Prelas 1998:8; Karakaš i Miljuš 1998:31; Pečarević 1998:7 Gazde 1998:7).

Novi je spomenik izazvao burne reakcije u samom mjestu: u čitavu su se priču umiješali gradska vlast, komunalno poduzeće, lokalni župnik, arhitekti, konzervatorska služba u Splitu i svi koji su se osjećali kompetentnima (Prelas 1998:8). Višani "Lava" opisuju kao *falšeg*, a riječi *kič*, *jeftin*, *sramotan*, *skandal* stalan su motiv reagiranja mještana koje mediji prenose (ibid.). Pat-pozicija pred koju su dovedene gradske vlasti, uoči dolazaka stranih izaslanstava i brojnih gostiju na otok, nije se mogla razriješiti. Program se morao nastaviti kako je predviđeno iako se zbog osjećaja prevarenosti i povrijeđenosti razmišljalo čak o postavljanju spomenika i njegovu naknadnu uklanjanju već sljedećeg dana. Spominjale su se čak ideje o zahtjevu za povratkom spomenika iz Livorna na Vis (Prelas 1998:8). Nastojalo se postići kompromisno rješenje i osigurati postavljanje novog, primjerenijeg kamenog spomenika.

Drugi novinski članak pod naslovom *Lav i magarci* preispituje što je to uopće "viško" kod "Lava", zaključujući ipak kako se *poklonjenom konju ne gleda u zube* (Gazde 1998:7). Drugo pitanje koje se postavilo je

pitanje teksta koji će se upisati na novi spomenik. Prema planu austrijskih organizatora sponzori koji su pripomogli prikupljanje novca za spomenik dobili bi svoje mjesto na spomeniku. To su iskoristili i neki Višani koji su pokušali ubaciti svoje ime na spomenik. Kazivačica A. L. navodi kako se

Sudionici 140. obljetnice Viške bitke pri otkrivanju novoga Viškog lava na gradskom groblju Prirovo; fotografirao Tomislav Oroz 19. srpnja 2006. godine.

to sve već zaboravilo, ali kako su neki iz osobnog interesa pokušali ubaciti imena nekih Višana čijem imenu nije mjesto na spomeniku.²⁸ "Lavu" se uskoro osim u materijalu počinju tražiti nedostaci i u izvedbi. Stručne su službe

²⁸ Transkripti A. L., kao i naknadna korespondencija, nalaze se u Arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

smatrale kako kipar Laber nije eminentan umjetnik, kako je "Lav" manji od originala i groteskan, a popis sponzora zanemaruje smisao spomenika. Unatoč raznim idejama, od onih o njegovu promptnom uklanjanju do onih o njegovoj naknadnoj zamjeni, "Lav" je ostao na Prirovu do 2006. godine, ali nikada nije bio u potpunosti prihvaćen među mještanima.

U prisutnosti austrijskih povijesnih regimenti Vojne kancelarije iz Beča, austrijskoga Crnog križa, izaslanstava, predstavnika lokalnih vlasti, vlade i mještana spomenik se ponovno predstavlja javnosti i to po treći put. No, po čemu je ovaj spomenik i ova 2006. godina drukčija od ostalih? Na njihove je konotacije znatno utjecao način na koji je izrađen novi spomenik. On je, naime, nastao oblaganjem starog spomenika. *Plastični* "Lav" je uklonjen, a postavljen je novi koji je prema navodima nekih kazivača znatno bolje kvalitete. Pod kvalitetom se podrazumijevao bolji materijal (kvalitetniji kamen) i bolja umjetnička izvedba. Sa starog postolja su uklonjene ploče s popisima sponzora, a betonsko postolje je obloženo bijelim kamenom čime se novi spomenik uvećao. Postavljen je stari natpis na njemačkom i hrvatskom, istoga sadržaja kao i na prvotno postavljenom "Lavu", a sa stražnje strane postavljen je natpis s podacima o tome tko je podigao spomenik. Osim formalnih sudionika proslave obljetnice Viškog boja, malen broj Višana pohodio je Prirovo. Oni koji su to učinili, grupirali su se na jednoj strani groblja gdje su s uzvišenog dijela terena promatrali svečanost i komentirali događanja. Često se moglo čuti glasno smijanje, ali i čuđenje što to povijesne regimente zapravo rade. Glasni komentari poput; *Gle budale, a gle budale kako marširaju...* – nisu izostali, kao ni ironični uzvici govornicima koji su tom prilikom držali govor. Čitava svečanost im se katkada činila smiješnom, s obzirom na brojne komentare kojima su ismijavali sudionike proslave. No, unatoč nezadovoljstvu, s nestrpljenjem su iščekivali skidanje plave tkanine s "Lava". Kakav je daljnji odnos prema spomeniku, nismo uspjeli istražiti. Groblje je netom nakon otkrivanja spomenika i službene ceremonije napušteno, a odlazak glavnih aktera u svečanim uniformama s groblja potaknuo je odlazak i ostalih. Preslojavanje spomenika novim materijalom i natpisima, ali samim time i novim sadržajem i značenjem, bitno utječe na odnos stanovnika Visa prema spomeniku i na njihovu percepciju spomenika, koja poprima primjereniji ton. Ponovno prisjećanje na bitku, uz zvukove počasnih hitaca, muk prisutnih, zvonjava crkvenog zvona i podsjećanje na hrvatske junake kroz govore ovom su

mjestu, a samim time i spomeniku, upisali nova značenja. Bitka se ponovno proživljavala u mašti sudionika, a naracije o *vještīm ribarima* i *mornarima* kao da su ponovno bitku učinile opipljivom i ljudskom. Spomenik u ovom slučaju aktivno je uključen u dijalog, ali kao posrednik između raznih vremenskih razdoblja. Njegovo prvotno značenje s vremenom je obogaćeno za nova iskustva i nove dimenzije.

RAZLIČITE INTERPRETACIJE POVIJESNOG ZBIVANJA

Kulturne prakse koje su se razvile oko dviju inačica "Viškoga lava" na objema jadranskim obalama, svojatanje ovoga spomenika kao svjedočanstva vojne nadmoći i Austrijanaca i Talijana i Hrvata (ovisno o tome čiju historiografiju čitamo) te izražavanje nerijetko i sučeljenih, stavova kojima "Lav" služi kao medij ukazuje na činjenicu da su iste materijalizacije Viškoga boja bile podložne raznolikim čitanjima u različitim povijesnim i društvenim kontekstima. Dodatan uvid u raznovrsne naracije konstruirane oko Viškoga boja pružili su nam medijski i historiografski prikazi te književno stvaralaštvo, u prvom redu hrvatsko, u kojemu motiv Viškoga boja figurira kao simbol nacionalnog jedinstva.²⁹

Primjer različitih pogleda na jedan te isti povijesni događaj, kakve možemo pratiti na osnovi pisanih izvora, predstavljaju tumačenja vezana uz sudbinu talijanske zastave prilikom kraha njihove flote. Naime, s talijanskog je broda u jeku bitke sošnjak sa zastavom pao na austrijski brod. Uz tu se priču u pravilu vezuje lik Nikole Karkovića, podoficira u austrijskoj floti. Hrvatski historiografi pritom u prvi plan stavljaju Karkovićevo junaštvo i spretnost: *podoficir Nikola Karković pritrčao je unatoč žestokoj vatri, dohvatio je zastavu i privezao je za svoj brod* (Mardešić 1967: 47; Visković

²⁹ U obzor našeg istraživanja ušli su i hrvatski školski udžbenici povijesti. No, u njima se Viška bitka gotovo i ne spominje. Tako u udžbeniku za 7. razred osnovne škole iz 2001. godine, autora Damira Agičića, Snježane Koren i Magdalene Najbar-Agičić, nema podataka o Viškoj bitki. Mogući razlog tome je uzrast kojemu je udžbenik namijenjen pa autori nisu željeli opterećivati osnovnoškolce detaljima. U udžbeniku za 3. razred gimnazije iz 2000. godine, autora Magdalene Najbar-Agičić, Tvrтка Jakovine, Suzane Leček, Stjepana Matkovića i Damira Agičića, Viška bitka je prikazana umjetničkom slikom, no nigdje se u tekstu ne spominje sama bitka niti se daje detaljnije objašnjenje ilustracije (2000:258).

2001: 68). Ista je naracija iz pisanih izvora prenesena i u usmenu predaju o bitki. Tako se i jedinim pitanjem koje je publika postavila Dieteru Winkleru uputilo na Nikolu Karkovića i njegov hrabri potez, kao da se profesoru koji je pričao o hrabrosti austrijske mornarice htjelo sugerirati kako su zapravo Hrvati heroji na kojima je počivala snaga te flote. Slušatelj koji je postavio pitanje čak je istaknuo kako je Karković navodno skočio na talijanski brod i oduzeo zastavu. Svojim je odgovorom austrijski profesor u prvi plan, pak, stavio drukčije konotacije ove priče: opisujući odnošenje zaplijenjene zastave u Beč, on je ukazao na slavu koja je tim bojem priskrbljena tadašnjoj kruni i na lojalnost hrvatskoga puka austrijskom Caru. Za razliku od toga, *Timesov* dopisnik iz Pule 5. kolovoza 1866. navodi kako je jedan od mornara, vidjevši talijansku zastavu na palubi, jednostavno prišao i uzeo je te je ona kao ukras postavljena na zid admiralske kabine (Fio 1967: 65). U njegovu prikazu nema mistike ni herojstva: ne ističu se ni prepreke koje su se ispriječile heroju Karkoviću pri njegovu nastojanju da se domogne zastave niti se apostrofira Cara i njegov ratni trofej.

Još je jedan segment bitke bio podložan različitim, pa i kontradiktornim interpretacijama: potonuće "Re D' Italie". U izvorima su se iznosila različita viđenja načina na koji su pritom Austrijanci tretirali svoje neprijatelje. Tako upravitelj stroja Tomkins, engleski časnik na austrijskom brodu "Stadium" za *Times* opisuje svoje viđenje događaja. On navodi kako je sedamnaest članova talijanske flote od utapanja spasila posada austrijskog broda "Elisabeta", pri čemu tvrdi da bi ih se spasilo i više da jedan talijanski brod nije pritom pokušao potopiti "Elisabetu" (Fio 1967:62). O otporu koji su Talijani pružali i pri potonuću "Re D' Italie" piše i Petar Mardešić: *s udarenog broda posada ispaljuje još jedan plotun iz topova, a dok brod tone hrabri talijanski mornari otvaraju brzu puščanu paljbu na Tegetthoffov brod i nanose mu dosta gubitaka...* (Mardešić 1967:47). Sasvim drukčiju priču donosi prvi službeni izvještaj objavljen u službenim novinama Kraljevine Italije od 2. kolovoza 1866., u kojem stoji da su brodolomce gađali s nekih neprijateljskih, dakle austrijskih, brodova (Fio 1967:60). Pritom se konstruirala i pothranjuje predodžba o neprijatelju kao apsolutnom zlu, koji ne preživi ni pred najbrutalnijim postupcima, pucanju na nenaoružane, unesrećene brodolomce, ne bi li se domogao pobjede.

IZVJEŠTAVANJA NAKON VIŠKE BITKE

Različite interpretacije ovoga povijesnog zbivanja počinju se konstruirati neposredno nakon bitke. Dopisnik iz Napulja za *Times* 9. kolovoza piše o jadnom stanju preživjelih mornara i gradu koji ih okićen dočekuje sa svim mogućim počastima. Daje se i pojašnjenje zašto se poražene mornare slavi: *Događanja oko Viške bitke, za koja se nevoljko priznalo da predstavljaju potpun slom, snažno su uskovitlala i ponizila javna osjećanja; no, kako je uobičajeno u takvim slučajevima, dok se i dalje ustrajava na učinkovitosti flote i smjelosti posade, dok čitava je krivnja svaljena na žrtveno janje nacije, na admirala Persana* (Fio 1967:63). Traženjem dežurnoga krivca u zapovjedniku flote epitet gubitnika skida se s kolektiva.

Nadalje, u pismu Talijana Petruccellija de la Gattine, objavljenom u francuskom listu *Journal des Debates* 25. srpnja 1866., stoji da je Vis pust otok (vjerojatno se misli na njegovu depopuliranost), da su časnici na austrijskim brodovima Amerikanci i Englezi, a da posadu čine Dalmatinci, Crnogorci, Albanci i Grci, a najmanje sami Austrijanci. Iz njegova se diskursa iščitava tvrdnja da se dobar dio Europe udružio protiv Talijana i nastojanje da se umanje zasluge Cara i Beča i veličina poraza talijanske mornarice. U prilog njegovim tvrdnjama ne ide ni podatak da je većina brodova talijanske flote izgrađena u engleskim i američkim brodogradilištima.

O bitki se u Austro-Ugarskoj Monarhiji, naravno, piše bitno drukčijim tonom. Dopisnik *Timesa* iz Pule 5. kolovoza 1866. bitku opisuje kao *pobjedu koja nam se doima to upečatljivijom što se dublje razmatra, te koja će admiralu Tegetthoffu priskrbiti neumirujuću slavu i najviše počasti koje mu ova država i Car mogu podariti...* (Fio 1967:64). Bez obzira na to da su se talijanskim oklopnim brodovima na parni pogon suprotstavili drveni jedrenjaci, austrijske novine s ponosom ističu kako je prevagu u bitki osigurala bolja gradnja i oprema brodova koju je dala austrijska industrija.

Čak su i Englezi koji nisu sudjelovali u bitki našli "svoje gore list" koji je, prema pisanju njihovih medija, bio jedan od heroja Viške bitke. *Times* 22. srpnja 1866., prenoseći tekst iz lista *Patrie*, kaže kako je među poginulim mornarima i *jedan od istaknutijih časnika austrijske mornarice, bio Irac, natporučnik Eric O`Klin* (Fio 1967:65). Dakle, očito je da svatko ima svoje viđenje o važnosti nekih pojedinaca ili pojedinosti koji su upravo bili presudni za ishod bitke.

POGLEDI NA VIŠKU BITKU U 19. STOLJEĆU

Polovicom 19. stoljeća Dalmacija je bila politički razjedinjena. Većinom je politička elita gradova i općina bila za autonomiju Dalmacije unutar Austro-Ugarske, što se može iščitati iz prepiske između pojedinih općina iz 1860-ih. Tako u jednoj noti zadarske općine upućenoj svim dalmatinskim općinama stoji da Dalmatinci *pripadaju sebi samima* (Novak 1967:231) te kažu kako Hrvati ne žele ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, nego njezinu ovisnost. Viška se općina u odgovoru na zadarsku notu od 23. prosinca 1866. priklanja takvom stavu: *Uzimamo tu priliku da Vam pokažemo nedvojbeno svjedočanstvo naše zahvalne duše za aktivnu brigu, koju Vi vodite u plemenitoj misli koja Vas prožima na dobro zajedničke domovine, Dalmacije* (Novak 1967:232). Ovi ulomci iz korespondencija dalmatinskih općina ne govore, naravno, o stavu cjelokupnog stanovništva Dalmacije u drugoj polovici 19. stoljeća. Međutim, vrlo je znakovito da dalmatinska politička elita nije baš oduševljena mogućnošću ujedinjenja s Hrvatskom, a ako ona nije, teško je vjerovati da su onda preporoditelji imali veliku podršku u puku koji je stoljećima bio pod mletačkom vlašću, a sada izravno pod upravom Beča.

Zato intelektualci koji se zalažu za ujedinjenje s Hrvatskom, okupljeni oko Matice hrvatske, koriste višku bitku kao motiv kojim bi dalmatinski narod približili hrvatskom imenu. Neposredno nakon bitke narodnjaci, dalmatinski preporoditelji, počinju pisati tekstove i pjesme u kojima se veliča hrabrost hrvatskih mornara što su se sukobili s nadmoćnim neprijateljem i pobijedili. Izdavanje tih pjesama financirala je Matica dalmatinska, ogranak Matice hrvatske. Ova su djela pisana s ciljem, kako se to popularno naziva, "buđenja nacionalne svijesti" kod puka, što se iščitava i iz načina pisanja. Naime, pisana su stilom narodnih epskih pjesama iako su ih pisali školovani ljudi, profesori, svećenici, očito želeći što lakše doprijeti do običnoga čovjeka koji bi se pjevajući o tim epskim, herojskim djelima, trebao poistovjetiti s hrvatskim junacima koji su dali svoje živote za hrvatsku Dalmaciju. Matica dalmatinska raspisala je 1866. *Natječaj za sastavak o boju pod Visom* (Ravlić 1967:90). Tko se sve natjecao i tko je bio u ocjenjivačkom odboru, nije poznato, ali je poznato da je posebnu nagradu dobio Savo Martinović iz Kotora za pjesmu "Viški boj" (Kuničić 1996:164). Njegova pjesma započinje opisom koji seže znatno prije Viške bitke, on nabraja sve ratove koji su prohujali ovim krajevima, a kada se vremenski približava Viškoj bitki, piše:

No čujte me, moji poglavari
I ostali hrabri gjenerali:
Dogje vr`jeme, valja ratovati,
I s ćesarom mejdan dijeliti,
Da tražimo našu kraljevinu
I Slavjansku staru banovinu.
(Matov-Martinović 1886:5)

U ovoj se pjesmi evocira Strossmayerova ideja ujedinjenja Slavena. Naime, Martinović u svojoj pjesmi govori i o krajevima i narodima koji nemaju izravne veze s Viškom bitkom, naročito naglasak stavljajući na Crnu Goru, ali spominjući i Bosnu i Albaniju. Kroz cijelu pjesmu naglašava hrabrost i odlučnost "naših naroda" ipak praveći razliku između Hrvata i Dalmatinaca:

Pohvataj mi mrke Dalmatince,
Što no piju crveniku vince,
I Hrvate, na glasu junake,
Neka njima prokukaju majke.
(Matov-Martinović 1886:6)

Kako je vrijeme promicalo, tako je hrvatsko ime sve više preuzimalo središnju poziciju u Viškoj bitki. Pritom se motivi koji nisu išli u prilog kroatiziranju dalmatinskih junaka svjesno brišu iz javne retorike. Takav primjer ustrajavanja na dominaciji Hrvata u Viškoj bitki predstavlja pjesma Silvija Strahimira Kranjčevića, *Naš čovo* iz 1898.:

Tek križevlju silnih nava ljuljahu se oštri vrsi;
Pa svejedno – rekoh sobom – **što da naš se barjak mrsi?!**
Odjedanput spazih eto: Talijanac na nas suče,
Sa križa mu vojnik vreba, da nam ratni barjak svuče.
Nećeš, rekoh, galijote ... pokrih barjak u tom trenu,
A ozdo se zrnje osu i po meni i po njemu.
Tek ga nazrijeh, kako ljosnu, a za njime ljosnuh i ja;
Padajući on je yiko: «Ev-ev-iv-va I-ta-li-a!»
Ja pomislih: «Što se u nas talijanski dereš, skote!»
Pa poviknuh: Amiraljo naš eviva, ti ćozote!
(Kranjčević 1996:72–73)

Kranjčević priča o bitki iz perspektive sudionika, ne kaže tko je taj čovjek, ali iz naslova pjesme jasno je da se radi o "našem" čovjeku, Hrvatu.

Taj hrvatski mornar usred bitke ide obraniti naš barjak od drugog mornara, Talijana. Pritom ne spominje nigdje da je to zapravo austrijski barjak. Kada talijanski mornar, umirući, posljednjim dahom kaže: *Eviva Italia!*, "naš" ne odgovara *Živjela Hrvatska!*, ali isto tako ne spominje ni cara, nego uzima zlatnu sredinu pa kaže: *Amiraljo naš eviva!* iako je općepoznato da je "naš" admiral zapravo rođeni Mariborčanin. Ovo je klasični primjer konstrukcije prošlih događaja prema potrebama sadašnjega vremena (usp. Halbwachs 1992).

Književnici toga vremena također daju svoj obol u "buđenju nacionalne svijesti Dalmacije". Tako Petar Kuničić u svojoj knjizi *Viški boj* iz 1891. kao učitelj (što je i bio u stvarnom životu) uči Dalmatince i Istrane kojoj naciji oni pripadaju te kaže kako je Tegetthoff znao *da ima u svome kolu na tisuće Slavena, osobito Dalmatinaca i Istrijana u kojima vri hrvatska krv i hrvatsko junaštvo. Oni su u svakoj prigodi pokazali da su dostojni sinovi onoga naroda, koji je proslavio ime svoje, boreći se toliko vjekova za krst časni i slobodu zlatnu* (Kuničić 1996:65). Kuničić svojim djelom pokušava produbiti svijest o pripadnosti jednom narodu i nadvladati regionalne razlike.

I u političkim krugovima diskurs se mijenja. Nakon bitke sve dalmatinske općine šalju čestitku Caru na izvrsnoj pobjedi, općina Zadar u svojoj čestitki između ostaloga kaže: *njihova krv, prolivena pred starodavnim Visom, pod snažnom Austrijskom zastavom učvršćuje vez Dalmacije s Austrijom. Oni drugo ne traže za nagradu pobjede, nego da ostanu združeni s Austrijom* (Kuničić 1996:151); viška općina piše: *Vis blagoslivlja krv, koju djeca njegova proliše za domovinu i za Kralja svoga, dao Bog, svijetli Kralju, da za vjekove sjala slavna austrijska zastava na ovim obalama* (Kuničić 1996:152). Kako u književnosti, tako i u politici, samo dvadesetak godina poslije, djelovanjem dalmatinskih preporoditelja, i politička elita je gotovo u potpunosti promijenila svoj stav i sastav. Za dvadeset i petu obljetnicu održani su brojni govori i napisani brojni članci koji sve više govore o Hrvatskoj i Hrvatima, a sve manje o Austriji i caru. Viški načelnik Jakša u svom govoru kaže: *vazda i kod svih naroda časna i sveta je uspomena poginulih za domovinu i za kralja; a kod našega hrvatskog naroda još svetija, budući zanesen za svim, što se junaštvom ističe* (Kuničić 1996:210). Zastupnik Visa u Dalmatinskom saboru, Stjepan Buzolić, povlači analogiju između *besmrtnih viških vitezova* (Žanić 2003), spartanskog vojskovođe Leonide

i bitke kod Termopila te Nikole Zrinskog. Navedena analogija postaje sve brojnija, a usporedbe sa slavnim junacima hrvatske prošlosti sve češće. U splitskom *Pučkom listu*, u urednikovu pozdravu u vezi s dvadeset petom godišnjicom Viške bitke stoji:

nije dosta Klisa, nije dosta Knina, Sigeta, Jajca, Grobnika, nije dosta stotinu kulina, gradina, pod kojima kosti hrvatskih junaka otruniše, nije dosta ravnih poljana, megdana, na kojima je Hrvat za krst časni i slobodu zlatnu potoke krvi lio, već hoće se i more (Kuničić 1996:220).

Za vrijeme Viške bitke i neposredno nakon nje uvriježeno je mišljenje o Dalmatincima, njihovu junaštvu te o zemlji dalmatinskoj, vjernoj svome caru. Tridesetak godina poslije dalmatinsko ime je zamijenjeno hrvatskim, a hrabrost i junaštvo postaju odlika hrvatskih mornara. Djelovanjem Matice hrvatske i intelektualaca u kratkom (za povijest) vremenskom razdoblju promijenio se nacionalni identitet Dalmacije.

POGLEDI NA VIŠKU BITKU U 20. STOLJEĆU

Kako je vrijeme prolazilo, Viška bitka je postala simbol otpora hrvatskog mornara, hrvatskog čovjeka. Svaki, pa i najmanji, otpor uspoređivao se s Viškom bitkom iz 1866. godine. Najbolji primjer takvog povezivanja Viške bitke s događajima koji nemaju nikakve direktne veze s njom članak je iz *Hrvatske zore* u kojem Andrija Ilić piše o tzv. drugom viškom boju te kaže:

Ljeta Gospodnjeg 1936. Dogodio se je Drugi Viški boj, koji je kao i onaj prvi, sedamdeset godina prije toga god. 1866., završio sjajnom hrvatskom pobjedom. Ovoga puta nismo imali admirala Tegethova i njegove mornare, već elitnu grupu hrvatskih vođa iz Visa i Komiže, koji su s težacima, ribarima, ženama, mladićima i djevojkama iznijeli veliku pobjedu nad velikosrpskim imperijalistima, kao što su je Tegethoffovi junaci skupa s viškim i komiškim pukom iznijeli nad talijanskim imperijalistima (Ilić 1997:21).

Iako se ovdje zapravo radi o jednom incidentu, a ne o vojnoj akciji, u kojem skupina građana gađa jajima i rajčicama brod na kojem se nalaze turisti i neki crkveni dostojanstvenici iz Beograda, autor to pokazuje kao još jednu veliku pobjedu hrvatskog mornara, ali ovaj puta je drugi neprijatelj – sada Srbi preuzimaju ulogu Talijana.

Za vrijeme socijalizma Viška bitka pomalo pada u zaborav. Prvenstvo u povezivanju otoka s nekim povijesnim događajem preuzima uloga Visa u narodnooslobodilačkoj borbi. Većina knjiga, pjesama i članaka o Viškoj bitki napisana je prije Drugoga svjetskog rata, dok je tom zbivanju nakon toga, prema dostupnim nam podacima, posvećena samo jedna knjiga, i to 1966. godine, povodom stote obljetnice bitke. Nasuprot njoj stoji čitav niz knjiga koje govore o Visu u narodnooslobodilačkoj borbi, poput knjige *Vis – tvrđava Jadrana* čijim se samim naslovom aludira na ulogu Visa u pružanju otpora fašistima (Vasiljević 1964).

Knjiga vezana uz Višku bitku izdana je u Zadru 1967. godine, a sastoji se od šest članaka šestorice različitih autora, pod uredništvom dr. Grge Novaka i dr. Vjekoslava Maštrovića. Međutim, oni nose odraz svoga vremena:

mornari na Tegetthoffovoj floti bili su iskusni, većinom pomorci i ribari s naših žala, navikli na brodski život i borbu s morem. Oni su polazili u pomoć svojoj braći Višanima koji su se branili jednako hrabro kao što su se u Narodnooslobodilačkoj borbi borili njihovi potomci za naših dana (Mardešić 1967:53).

Vrijeme u kojem su autori pisali i diskurs koji su koristili ipak ne umanjuje vrijednost njihova znanstvenog rada.

Kao primjer recentnog načina pisanja o Viškoj bitki analizirali smo djelo pod naslovom *Viški boj 1866.*, autora Berislava Viskovića. Autor u uvodu citira Vjekoslava Maštrovića koji govori o pomorcima, uglavnom Hrvatima koji brane svoju zemlju od "zlog" neprijatelja, zatim napominje kako se predaja o Viškom boju prenosila naraštajima i citira stihove Petra Kuničića napisane povodom tridesete obljetnice Viške bitke u kojima se hvali junaštvo hrvatskih mornara. Dakle, mišljenja i stavovi o Viškoj bitki nisu se previše promijenili u zadnjih četrdesetak godina.

Nakon vrlo sadržajnog uvoda autor naširoko piše o razvoju austrijske flote krajem 18. i početkom 19. stoljeća te o borbama oko Visa prije bitke iz 1866. godine i uvijek nastoji spomenuti pokojega istaknutoga hrvatskog mornara koji je sudjelovao u pojedinim događajima. Napisao je i cijelo poglavlje posvećeno Hrvatima u austrijskoj mornarici u kojem govori kako je sam Napoleon preferirao Hrvate. Visković u svoj tekst unosi i romantičarske opise brodova na kojima se *čula nostalgična dalmatinska melodija ili pak*

erotična lirski talijanska, kad su časnici, mnogi od njih pridošli s prekrasnih hrvatskih jedrenjaka duge plovidbe što su «batili» svjetska mora, sjedili zavaljeni u počivaljkama na krmi (Visković 2001:22).

Autor piše i o časničkom zboru te kaže da su časnici bili osim Mlečana uglavnom Hrvati s Lošinja, Hrvatskog primorja, srednjodalmatinskih otoka (osobito Korčule) i iz Boke kotorske s ponekim Austrijancem što je prešao iz kopnene vojske (Visković 2001:22). Visković neprestano naglašava, u nekim segmentima i prenaglašava, ulogu i značenje hrvatskih mornara i časnika u Viškoj bitki. Subjektivno prilazi njezinoj analizi i, osim prepričavanja već napisanih djela, ne donosi ništa novo.

U 20. stoljeću, dakle, Viški boj bitno mijenja svoja značenja. Kako se mijenjaju državne vlasti, tako se mijenja i pogled na višku bitku: za vrijeme Kraljevine Jugoslavije bitka postaje simbolom otpora spram nadmoćnijeg neprijatelja, a za ljude koji su živjeli u to vrijeme, simbol otpora prema srpskoj politici. U vrijeme socijalizma u povijesnim se prikazima Viška bitka pojavljuje samo sporadično, a naglasak je stavljen na ulogu Visa u NOB-u. Na kraju stoljeća Viška bitka ponovno je simbol hrabrosti i velike pobjede hrvatskog mornara, ali u novom kontekstu, pri kojem se u javnom diskursu pozivamo na stoljetnu pripadnost naše zemlje srednjoj Europi. No, ista ta službena retorika, "velika" razmišljanja nekih intelektualaca nisu imala jačeg odjeka na ljudsku svakodnevicu među samim mještanima Visa.

VIŠKI BOJ U SAMOIDENTIFIKACIJI VIŠANA DANAS

Svi mještani s kojima smo imali prilike razgovarati o Viškom boju i o njegovu značenju za lokalnu zajednicu veoma su se ponosili svojom poviješću. Pričali su o hrabrosti svojih predaka, o važnosti i posebnosti otoka te o svim poznatim Višanima koji su nekako obilježili povijest, kako lokalnu, tako i nacionalnu. Eshatološki shvaćajući povijest, u svojim naracijama, višku bitku pokušavaju integrirati u povijesnu borbu hrvatskog naroda za samostalnost. Tako Š. M., stanovnik grada Visa, kaže da je bit ovih proslava obilježiti hrvatsku pobjedu unatoč tome što su se Hrvati tada borili pod stranom zastavom; oni su se ipak borili za sebe. *I ja sam ovako na moj način rekao da to doživljavamo kao samo jednu od stepenica do samostalnosti.*³⁰ Isti taj

³⁰ Prema transkriptu intervjua sa Š. M., vođenog 19. srpnja 2006.

kazivač prisjeća se kako su stariji Višani znali recitirati pjesme o Viškom boju, za koje su navodili kako su ih od ranog djetinjstva slušali u obiteljskom krugu.³¹ Također isti kazivač govori i o tome kako se tradicija Viškog boja njegovala u njegovoj obitelji: *S druge strane, mi koji smo u obiteljima doma za stolom njegovali tu tradiciju. Bio je Viški boj. Moja pokojna mama i teta su znali naizust recitirat pjesme o viškom boju.* Očito je da ta tradicija više ne postoji. Ali baš taj isti kazivač sjeća se upravo jedne od pjesama, točnije dijela pjesme, koje su mu recitirale mama i teta. To je *Pisma o Viškom boju* Ante Radišića, težaka iz Visa, koji je kasnije dobio nadimak *Pismor*. Na plakatu povodom obilježavanja 20. godišnjice bila je ispisana pjesma za koju je isti kazivač također znao, ali samo po naslovu: *PADŠIM SRPNJA 18–19–20 GODINE 1866.*

No suprotstavljanje današnje prakse nesudjelovanja Višana i tih sjećanja najbolje ocrta pitanje jedne kazivačice iz Maribora: *A di su domači?*³² To pitanje se samo po sebi nametalo tijekom obljetnice, budući da je lokalno stanovništvo u malom broju sudjelovalo, a i oni koji jesu, uglavnom su podrugljivo gledali na neobične događaje i uniforme. Nisu izostali ni ironični povici predstavnicima koji su držali govore prilikom otkrivanja spomenika. Na pitanje zašto je to tako, A. L.³³ nam je odgovorila kako to nisu *pravi Višani* jer pravi Višani *uvijek vole parade i austrijski duh*. Oni koji nisu *pravi Višani* jesu, prema njezinu mišljenju, oni koji su se nakon rata doselili na otok u vojne objekte što su ostali nakon što je jugoslavenska vojska napustila otok. A. L. osim doseljenika navodi još neke razloge zbog kojih Višani ne sudjeluju u obljetnici:

I sad su svi ljudi, danas vam 90% takvih Višana nema vremena za nikakve stvari kad dođe ljeto. Naprosto nemaju vremena. Imaju svoje kafiće i ... Ne mogu biti na Prirovu. Nemaju vremena, e... Evo

³¹ Š. M. je prilikom jednog razgovora recitirao pjesmu Ante Radišića *Pismora*, za koju je tvrdio kako ju je od ranih dana mogao čuti u svojoj obitelji, a kasnije u školi. *Pisma o Viškom boju*, izašla 1891. godine u splitskom *Pučkom listu* br. 6, postigla je veliku popularnost. Pučki list je izašao na dvadeset petu obljetnicu boja, a, prema Kuničićevu navodu, list je razgrubljen (Kuničić 1996:196,197).

³² Prema transkriptu intervju s M. B. iz Maribora, vođenog 19. srpnja 2006.

³³ Prema transkriptu intervju s A. L., vođenog 19. srpnja 2006.

moji. Jedan je ribar. Bio je noćas cijelu noć na ribe, doša je u deset i po, jedanaest. Tri su tamo imaju restoran i oni ne mogu doć. A to što ste vi čuli, to nisu Višani. Ti kojima smeta parada. Višani su uvijek volili parade.

To načelno prihvaćanje Viškog boja kao svoga, otočkog, lokalnog naslijeđa, ali ne i konkretno sudjelovanje u kulturnim praksama kojima se iskazuje odnos prema tom segmentu prošlosti, podsjetilo nas je na teze Jonasa Frykmana iz članka "*What People Do But Seldom Say*" (Frykman 1990:50). Autor pojašnjava kako je bitno doprijeti do tacitnog znanja (*silent knowledge*, onoga što kazivači ne kažu, ali rade) jer da, uzimajući u obzir kazivanja kao istinita, dolazimo do površnih interpretacija. To je zato što svatko ima različite konstrukcije i slike u svojoj glavi koje doprinose mitologizacijama i mogu nas navesti da povjerujemo u neke nove prakse koje nisu stvarne. *To znači da postoji stalan rizik proizvodnje mitskog prikaza konceptualnih svjetova i načina djelovanja* (Frykman 1990:53) Ova kazivanja mogla su nas navesti na krivi trag – da pomislimo kako Viški boj živi u memoriji kao stup više zajednice. Očito je da je on dio memorije pripadnika te zajednice, ali bez prakse koja bi upotpunila njihove riječi. No, kada govorimo o samoidentifikaciji lokalne zajednice kroz Viški boj, najvažnijim smo smatrali upravo ono što oni čine povodom obilježavanja Viškog boja, tj. postoje li neka uobičajena ponašanja koja su specifična za Višane, a da se tiču ove bitke. To je u skladu s Frykmanovim tumačenjem da je bitno ono što ljudi rade, prate specifičnim tjelesnim postupcima, a ne ono što govore, budući da su ljudi skloni idealizirati segmente vlastite kulture (Frykman 1990:50, 59). Tijekom našeg boravka na terenu nismo svjedočili aktivnom uključenju zajednice u komemorativne prakse vezane uz obljetnicu. Što se samih naracija Višana o boju tiče, one bi također bile bitno drukčije da smo do njih nastojali doći u neko drugo doba godine, nepovezano sa sjećanjem na bitku, a posebice da ga mi sami pri razgovorima nismo stavljali u prvi plan.

ZAKLJUČAK

Obilježavanje sto četrdesete obljetnice Viškog boja na Visu 2006. godine poslužilo je kao povod za istraživanje mijena koje sjećanje na ovu pomorsku bitku doživljava od konca 19. stoljeća do danas. Pristup korišten pri ovoj studiji slučaja kombinacija je povijesnog istraživanja i kvalitativnog

etnološkog terenskog rada. Pri prvom nam postaje jasno kako o događajima vezanim uz višku bitku razni autori nude vrlo različite, pa i kontradiktorne interpretacije, ovisno o osobnim uvjerenjima i duhu vremena u kojem pišu. Kroz drugu se prizmu otkriva aktivan odnos sudionika prema obljetnici u danom trenutku; proslave i spomenici shvaćaju se pritom kao medij kojim dopiremo do individualiziranih fragmenata društvenog sjećanja i recentnih stavova. Nadovezujući se na suvremenu proslavu Viške bitke, istraživanje nas je navelo na dijakronijski pristup prethodnim obljetnicama. Unatoč vremenskom diskontinuitetu i činjenici da se spomen na Viški boj u različitim okolnostima izražava na različite načine, uočili smo i neke stalne motive. Važan segment svih obljetnica je njihov vojni karakter. No, ključni trenutak svih proslava je njihovo odvijanje pred spomenikom "Viškog lava", simbola Viške bitke.

Spomenici kao posrednici društvenog sjećanja prenose službeni, društveno uvriježeni svjetonazor i možda su jedno od najzanimljivijih mjesta materijalizacije društvenog sjećanja. Fenomenološki pristup u kombinaciji s analizom životnog ciklusa spomenika, koji osvjetljavaju povijesni i recentni pisani izvori, pruža nam sliku njegova odnosa prema krajoliku i društvenoj sredini koja mu dodjeljuje značenja i sadržaj i obratno. Analiza komemorativnih svečanosti u njegovoj neposrednoj blizini otkriva njegovu ulogu moderatora među raznim vremenskim i generacijskim razdobljima. "Viški lav" samo je jedan od svjedoka povijesnih i društvenih promjena na Visu, ali i na širem prostoru.

No, pitanje koje se svakako nameće jest čije se društveno sjećanje izražava posredstvom tih proslava i pred tim spomenikom. Iz naracija naših sugovornika, njihova poznavanja pojedinosti vezanih uz bitku i sjećanja na recitiranje pjesama posvećenih boju u obiteljskom krugu, dade se naslutiti da je ne tako davno Viška bitka funkcionirala kao jedan od markera lokalnoga identiteta ne samo na javnoj, već i na privatnoj razini. No, odnos sjećanja i identiteta, u ovom slučaju lokalnoga, povijesno je uvjetovan i poprima različite forme, ovisno o okolnostima u kojima se odvija (Gillis 1994:5). Danas, prema našim spoznajama, obljetnice bitke i "Viški lav" više nisu toliko važni u svakodnevnom životu Višana. Možda djelomice i zato što su izgubili svoju nekadašnju ulogu simbola otpora i opstajanja prepoznatljivoga lokalnog identiteta u vrlo različitim povijesnim i političkim kontekstima.

LITERATURA I IZVORI

- AGIČIĆ, Damir, Snježana KOREN, Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ. 2001. *Povijest 7: Udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Profil international, Zagreb.
- BELAJ, Marijana. 2006. Tito poslije Tita. Kip Josipa Broza kao žarište obrednog ponašanja. U: ur. Nevena Škrbić Alempijević, Kirsti Mathiesen Hjemdahl, *O Titu kao mitu*, FF Press, Srednja Europa, Zagreb, 201–221.
- BOŽANIĆ-BEZIĆ, Nevenka. 1968. Spomenici najnovijeg doba na otoku Visu. U: ur. Nevenka Božanić-Bezić, *Viški spomenici*, Izdanje Skupštine općine Vis, Split, 265–320.
- BRKLJAČIĆ, Maja. 2003. Tito's Bodies in Word and Image. *Narodna umjetnost*, 40/1: 99–127, Zagreb.
- BUČIĆ, Vesna. 1998. Iz najbogatijih dana više prošlosti. *Hrvatska zora – Glasilo Ogranka Matice hrvatske Vis*, 22:5–7, Vis.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Antibarbarus (Biblioteka Electa), Zagreb.
- FIO, Oliver. 1966. Odjek pomorske bitke kod Visa u tadašnjim novinama. U: ur. Grga Novak, Vjekoslav Maštrović, *Viška bitka: povodom 100-godišnjice, 1866-1966.*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb.
- FISKOVIĆ, Cvito. 1968. Spomenici otoka Visa od IX. do XIX. stoljeća. U: ur. Nevenka Božanić-Bezić, *Viški spomenici*, Izdanje Skupštine općine Vis, Split, 61–264.
- FRYKMAN, Jonas. 1990. What People Do But Seldom Say. *Ethnologica Scandinavica*, 20, 50–62.
- FRYKMAN, Jonas. 2004. Making Sense of Memory: Monuments and Landscape in Croatian Istria. *Ethnologia Europaea* 33:2, 107–120.
- FRYKMAN, Jonas, Nils GILJE. 2003. Being There. An Introduction. U: ur. Jonas Frykman, Nils Gilje, *Being There. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Nordic Academic Press, Lund, 7–51.
- GAZDE, Snježana. 18. 7. 1998. Lav i magarci. *Slobodna Dalmacija*, 7.

- GILLIS, John, ur. 1994. *Commemorations. The Politics of National Identity*. Princeton UP, New Jersey.
- HALBWACHS, Maurice. 1992. *On Collective Memory*, The University of Chicago Press, Chicago i London.
- ILIĆ, Andrija. 1997. Drugi Viški boj. *Hrvatskazora – Glasilo Matice hrvatske Vis*, 17/18, Vis, 21.
- KAPIĆ, Juraj. 1891. Viškim junacima. *Pučki list*, 6: 41, Split.
- KARAKAŠ, Damir i Dragan Miljuš. 25. 7. 1998. Austrijski lav uzburkao duhove na Visu. *Večernji list*, 31.
- KARLOVAC, Marko. 1999. Viški lav. *Hrvatska zora – Glasilo Matice hrvatske Vis*, 23:10–13, Vis.
- KLAIĆ, Bratoljub. 1984. *Rječnik stranih riječi*, Matica hrvatska, Zagreb.
- KUNIČIĆ, Petar. 1996. *Viški boj*. Dom & svijet, Zagreb.
- KUNIČIĆ, Petar. 1891. Viški boj. *Pučki list*, 6:43–46, Split.
- LUČIĆ-ROKI, Veljko. 1996. Boj pod Visom 1866.g. *Hrvatska zora*, Ogranak Matice hrvatske, 14:10–21, Vis.
- MARTINOVIĆ, Savo Matov. 1886. *Viški boj*. Naklada knjižarnice D. Pretnera, Dubrovnik.
- MARZO MAGNO, Alessandro. 2003. *Il Leone di Lissa*. Il saggiatore, Milano.
- MULJAČIĆ, Žarko. 2005. Alessandro Marzo Magno, Il Leone di Lissa, Viaggio in Dalmazia. *Mogućnosti*, 1–3:153–161, Split.
- MUNER, Paolo. 1997. Lissa und sein Löwe – von Italien aus betrachtet. *Die Flagge* 3, 2–3, Wien.
- NAJBAR-AGIČIĆ, Magdalena, Tvrtko JAKOVINA, Suzana LEČEK, Stjepan MATKOVIĆ, Damir AGIČIĆ. 2000. *Povijest 3: Udžbenik povijesti za treći razred gimnazije*, Profil international, Zagreb.
- NORA, Pierre. 1996. *Realms of Memory. The Construction of the French Past*. Columbia University Press, New York i Chichester.
- NOVAK, Grga. 1961. *Vis*. Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb.

- NOVAK, Grga, Vjekoslav MAŠTROVIĆ, ur. 1967. *Viška bitka: povodom 100-godišnjice, 1866–1966*. Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zadar.
- OREB, Marin. 1984. *Viška pjesmarica*. Vis: Samostan sv. Jere, Vis.
- OREB, Marin. 1985. *Druga viška pjesmarica*. Vis: Samostan sv. Jere, Vis.
- OREB, Marin. 1986. *Treća viška pjesmarica*. Vis: Samostan sv. Jere, Vis.
- PEČAREVIĆ, Marko. 18.7.1998. Stručnjaci neće plastiku. *Slobodna Dalmacija*, 7.
- PEDERIN, Ivan. 1991. *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- PEKICA, Tihana. 2001. Spomen 135. obljetnice Viške bitke. *Hrvatska zora – Glasilo Matice hrvatske Vis*, 28:10–15, Vis.
- PIPLOVIĆ, Stanko. 2006. Javni spomenici u Dalmaciji iz XIX. stoljeća. U: *Anali, galerije Antuna Augustinčića*, 21–25: 239–258, Klanjec.
- PRELAS, Oleg. 12.7.1998. Austrijanci plastičnim lavom uvrijedili Višane. *Slobodna Dalmacija*, 8.
- PRELAS, Oleg. 13.2.1998. Austrougarski duh na viškom groblju. *Nedjeljna Dalmacija*, 8–9.
- PROFACA, Bruno. 14. 7. 1996. Zaljuljane armade prsima u prsa. *Nedjeljni vjesnik*, 8.
- PROFACA, Bruno, Nikola KUPREŠANIN, ur. 2006. Viški boj – veličanstveni vojnopomorski spektakl. *Meridijani*, 106:80–85, Samobor.
- RADIŠIĆ, Ante. 1891. Pisma o Viškom Boju. *Pučki list*, 6:42–43, Split.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja. 2000. *Ulice moga grada*. Biblioteka XX vek, Beograd.
- SCHATZ, Erwin. 1981. Der „Löwe von Lissa“ und sein Schicksal. *Marine – Gestern, Heute; Nachrichten aus dem Marinewesen*, 8. Jahrgang, 3. Heft. 84.
- SLAVIĆ, Šime. 1997. Padšim srpnja 18–19–20 godine 1866. *Hrvatska zora – Glasilo Matice hrvatske Vis* 17/18, 29, Vis.
- SLOBODARSKI VIS. 14. 9. 1979. *Vikend*, Zagreb, 9.

- VASILJEVIĆ, Jovan. 1964. *Vis – tvrđava Jadrana*. Beograd-press, Beograd.
- VISKOVIĆ, Berislav. 2001. *Viški Boj 1866*. Udruga Vila Velebita, Split.
- VOJNOVIĆ-TRAŽIVUK, Branka. 2006. Antropologija spomenika: Grgur Ninski u Splitu. U: *Anali, galerije Antuna Augustinčića*, 21–25: 81–99, Klanjec.
- VON REDEN, Alexander Sixtus. 1996. Lissa 1996 – ein Ereignis! *Berichte aus der Militärkanzlei*, 3–12, Wien.
- VRANIĆ, Ida. 2003. Prilog etnološkom istraživanju otoka Visa. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 12: 77–95, Split.
- WINKLER, Dieter. 1996. 130 Jahre Lissa. *Die Flagge: Offizielles Organ des österreichischen Marineverbandes*, 2:1–3, Beč.
- ŽANIĆ, Ivo. 2003. Simbolični identitet Hrvatske u trokutu raskrižje – predziđe – most. U: ur. Husnija Kamberović, *Historijski mitovi na Balkanu : zbornik radova*, Institut za istoriju, Sarajevo, 161–203.

ELEKTRONIČKI IZVORI

- ALVIR, Marija. 4. 5. 2007. Simbol umješnosti ratovanja i domišljatosti vođenja. *Hrvatski vojnik*, <http://www.hrvatski-vojn timer.hr/hrvatski-vojn timer/096-972006/vis.asp>
- HARRISON, Simon. 2004. Forgetful and memorious landscapes. *Social Anthropology* 12, 2, 135–151. via Blackwell synergy, www.blackwell-synergy.com.
- MITRAKOVIĆ, Bogoljub. 19. 7. 2006. Viški boj: Spomenik palim mornarima. *Jutarnji list*, http://www.jutarnji.hr/dogadjaji_dana/clanak/art-2006,7,19,viski_boj,36501.jl
- PEČAREVIĆ, Marko. 29. 2. 2004. Obnovit će se spomenik Viški lav. *Slobodna Dalmacija*, <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr>.
www.morh.hr/vijesti_main.asp?id=819, zadnje pregledano 6. svibnja 2007.
<http://www.osk.at/>, zadnje pregledano 6. svibnja 2007.
- PEČAREVIĆ, Marko. 20. 7. 2006. Viški boj spasio Jadran. *Slobodna Dalmacija*, <http://www.slobodnadalmacija.hr>

MEMORY OF THE BATTLE OF VIS: FESTIVALS, MONUMENTS, NARRATIVES

Summary

The article discusses the aspects of the social memory of the sea battle of Vis from 1866 and the ways in which this memory has been materialized from the end of the 19th century till today. The concept of social memory was discussed following the theoretical premises offered by Maurice Halbwachs, Paul Connerton and Pierre Nora who defined it as the attitude of certain organizations and individuals towards a specific historical event which was reconstructed and modified depending on current social and political context. The incentive for this research, which was a combination of qualitative ethnological fieldwork and archive analysis, was the celebration of the 140th anniversary of the battle of Vis which took part in the town of Vis in 2006. The authors were emphasizing the current interpretations of the battle of Vis and were questioning the ways in which this recent interpretation of the 'glorious past' was different from the narratives which were constructed around this event in the past. The interpretations of the battle of Vis were analyzed diachronically and the emphasis was placed on modern narratives, followed in three different episodes: descriptions of the celebrations, observing the ways people behaved in front of the monument of the Lion of Vis and the analysis of the historical sources on the battle of Vis. The authors also raised the question: for whom were these festivals organized and what role the memory of the battle of Vis plays in the self-identification of the local population today. They are trying to throw some light on the reasons why the local population remains relatively inactive in these celebrations. Since the discrepancy between what people thought of as their heritage on one hand and their individual experiences and attitudes towards the materializations of the past on the other was clearly visible, the authors found that the concept of culture seen as the 'located practice' - what people did in actual situations - rather than as text, was more useful. On the level of local unofficial discourse, the battle of Vis was still perceived with a certain amount of disagreement with the official rhetoric. Today the anniversaries of the battle of Vis and the Lion of Vis do not play such an important role in everyday life of the

people of Vis, maybe also partly because these locuses of memory have lost their role as the symbols of resistance and survival of the recognizable local identity during turbulent historical and political times.

Key words: battle of Vis, social memory, monument, celebration